

**СПОЛУЧНИКИ ПІДРЯДНОСТІ
В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ**

**Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Scopus Author ID: 59514943600

**Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: Tanya_Bevz@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

У статті досліджено систему сполучників підрядності, засвідчену в діалектних текстах із середньонаддніпрянських говірок, представлено репертуар кон'юнктивів, указано на його специфіку в просторовій проєкції та вирізнено особливості функціонування в народному мовленні.

Застосування текстоцентричного підходу до вивчення сполучників підрядності вможливило докладну характеристику їх репертуару, його варіативності й полісемії щодо вираження різних типів семантико-синтаксичних відношень у складних реченнях із підрядністю в різних групах середньонаддніпрянських говірок, забезпечило виокремлення типового для них і специфічного. Спостережено, що репертуар сполучників підрядності в досліджуваному континуумі включає одиниці давнього походження, що загалом відображають склад кон'юнктивів, унормованих у літературному стандарті, проте він менш повний і більш різноманітний за рахунок словотвірної та фонетичної варіативності сполучників шо, шоб, хот', кол'и, т'іки, йак'шо, йаґ'би, йа'би, тому шо, потому шо, то'го шо, йак...да, йак...до, йак...дак, йак...т'іки, йак...ну, йаки'чо...дак, т'іки...дак, йаґ'би...то, йа'би...да, йаґ'би...так, йаґ'би ... дак, хоч...до, хоч...ну, хоч і...ал'и, хот'...а'ле, хот'...а'ле" тощо, що зумовлює діалектну диференціацію говірок досліджуваного континууму в опозиції північні : центральні та західні : центральні. Уживання літературно нормативних варіантів кон'юнктивів притаманне переважно інформантам із повною середньою освітою. Специфіку функціонування підрядних сполучників у говірковому мовленні середньонаддніпрянців репрезентує їх повторення для «нанизування» частин речення для підсилення висловленої думки, нефіксованість місця використання одиночного кон'юнктива в підрядній частині та компонентів парного сполучника чи вживання його частин поряд, імпліцитність підрядної частини за рахунок зосередження її змісту на сполучнику; поліфункційність у вираженні різних семантико-синтаксичних відношень; ширший репертуар кон'юнктивів для вираження часових, умовних, допустових відношень, одночасне використання двох сполучників і редуцію чи заступлення компонентів парних сполучників.

Ключові слова: середньонаддніпрянські говірки, діалектний текст, кон'юнктив, сполучники підрядності, репертуар кон'юнктивів, варіативність, редуція, семантико-синтаксичні відношення.

Актуальність. Попри активізацію діалектологічних досліджень наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст., граматичний рівень говірок залишається в сучасному українському мовознавстві ще недостатньо вивченим, зокрема, функціонування сполучників у народному мовленні досліджено спорадично й неповно як щодо їхнього репертуару та навантаження, так і за охопленням українського діалектного континууму. Водночас фіксація морфологічних мікросистем говірок у збірниках діалектних текстів дає дослідникові багатий і достовірний матеріал, що вможливорює всебічний аналіз сполучників стосовно складу, семантики та функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Функціонування сполучників підрядності в діалектному мовленні було об'єктом вивчення здебільшого під час характеристики синтаксису наріч і говорів або окремих говірок. У посібниках із української діалектології

представлено відмінності щодо використання сполучників підрядності в різних наріччях і діалектах української мови для характеристики типів складнопідрядних речень [1, с. 172–176] чи серед низки типових ознак наріч і говорів [3, с. 181, 215, 275, 300, 327–328, 367, 412, 446]. І. Г. Матвіяс, розглядаючи відмінності в синтаксисі діалектів за матеріалами «Атласу української мови», аналізує сполучники та сполучні слова щодо їхніх функцій у складнопідрядному реченні. Дослідник описує функціонування в південно-східних говорах сполучників *що, щоб, щоби* (підрядні додаткові речення¹), *доки, поки* (обставинні речення часу), *якщо* (обставинні речення умови), *щоб, аби* (обставинні речення мети), *бо, що, тому що, через те що* (обставинні речення причини) [10, с. 45–46]. Здебільшого дослідники характеризували підрядні сполучники в зіставленні з літературною мовою, зокрема, в статті М. П. Ковальчук вирізняє гіпотактичні кон'юнктиви в говірці села Глинка Надвірнянського р-ну на Івано-Франківщині, з'ясовано їхні семантико-синтаксичні різновиди, простежено говіркову специфіку функціонування, їхні граматичні значення та вживання в говірковому мовленні [7, с. 47–48]. Системний підхід до аналізу підрядних сполучників як морфологічних одиниць почали застосовувати на матеріалі зв'язних текстів діалектного мовлення. У дисертаціях М. С. Делюсто, О. В. Вінтоняк, А. О. Колесникова відзначено «вужчий репертуар та нижчу частотність уживання» сполучників підрядності в говірках порівняно з літературним стандартом, наявність діалектних кон'юнктивів, поліфункційність багатьох із них і специфіку фонетичного оформлення [6, с. 13; 2, с. 11; 8, с. 465–471]. У монографії А. О. Колесникова підрядні кон'юнктиви українських південнобесарабських говірок схарактеризовано за типами гіпотактичних відношень [8, с. 465–471]. Дисертацію О. І. Сьоміної виконано за матеріалами діалектних текстів, зокрема й зі збірника «Говірки Черкащини», західну зону яких кваліфіковано як перехідні середньонадніпряньсько-подільського типу та східноподільські [12, с. 292–303]. Дослідниця спостерегла, що діалектоносії сучасних східноподільських говірок використовують такі підрядні сполучники: *бо* (найчастіше), *тому що, через те що, того, що* (у підрядних причинових), *йакшо, йакшо ...то, йак* (у підрядних умови), *хоч, хот', хоча* (у підрядних допустових), *шчоб, шоб*, рідко *аби* (у підрядних мети), *коли, йак* (у підрядних часу), *аж, шчо аж, шчо* (у підрядних способу дії), *йак, мов, немов, н'іби, наче, неначе* (у підрядних порівняльних) [12, с. 182–194]. Як бачимо, застосування текстоцентричного підходу до вивчення сполучників уможливорює не тільки докладну характеристику їх щодо репертуару, його варіативності, функцій у досліджуваному континуумі, але й виокремлення спільного з літературною нормою і специфічного. Як відомо, середньонадніпряньський діалект став основою української літературної мови, проте ще не досліджено співвідношення тих одиниць, що стали літературно нормативними, і тих, які поширені в регіональному вжитку. Саме необхідність усебічного вивчення сполучників підрядності середньонадніпряньських говірок і зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті – проаналізувати систему сполучників підрядності в діалектних текстах із середньонадніпряньських говірок, уточнити їхній репертуар, географію в межах досліджуваного континууму, представити особливості функціонування у зв'язному мовленні та літературно нормативний і регіональний компоненти їхнього складу.

Матеріали й методи дослідження. Джерелом для дослідження стали діалектні тексти із середньонадніпряньських говірок, представлені в збірниках та у вигляді електронної фонотеки (ГПК, ГЗП, ГЧ). Говіркові тексти є графічними аналогами зв'язного мовлення діалектоносіїв, що вможливорює цілісне вивчення сполучників підрядності, з'ясування їхнього складу, особливостей семантико-синтаксичних відношень, функціонування й поширення. У статті застосовано такі методи: описовий (для докладного аналізу та презентації мовного матеріалу), моделювання (для представлення системи підрядних сполучників із середньонадніпряньських говірок), контекстуального аналізу (для виявлення специфіки функціонування й семантико-синтаксичних відношень), ареалогічний (для

---

¹ Тут і далі класифікацію складнопідрядних речень подано за працею автора.

характеристики підрядних кон'юнктивів за поширенням) та методику кількісних підрахунків (для з'ясування активності окремих груп сполучників).

Результати дослідження та їх обговорення. Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що сполучники підрядності схарактеризовано переважно за типами складнопідрядних речень, де ці кон'юнктиви репрезентують гіпотактичні відношення і є важливим засобом вираження граматичної залежності між предикативними частинами. Аналізуючи сполучники підрядності, використовуємо загальне розуміння підрядності як засобу приєднання підрядної частини до головної в складному реченні незалежно від його різновиду, оскільки в діалектах речення з підрядністю вживані рідше, ніж конструкції із сурядним чи безсполучниковим зв'язком, що впливає зі специфіки народного мовлення. Про це зазначав С. П. Бевзенко, наголошуючи, що «чиста підрядність» трапляється порівняно рідко «і звичайно поєднується із сурядними конструкціями» [1, с. 153]. За нашими спостереженнями, використання сурядних і підрядних сполучників у діалектних текстах із середньонаддніпряньських говірок приблизно перебуває у співвідношенні 6 : 1, зокрема, на одній сторінці засвідчено 49 сурядних сполучників і 8 підрядних (ГЧ, с. 123). Репертуар підрядних сполучників представлено в таблиці (див. табл. 1)

Таблиця 1

Сполучники підрядності в середньонаддніпряньських говірках

з'ясувальні	Обставинні								
	причинові	часові	наслідкові	умовні	цільові	допустові	порівняльні	способу дії	міри і ступеня
шчо, шо, йак (=коли), йак'би, ко'ли, ко'л'и	бо, тому шо, потому шо, то'го шо	йак, 'т'іл'ки , 'т'іки, ко'ли, ко'л'и, поки, йак ... то, йак...т а, йак...т ак, йак...д а, йак...д о, йак...д ак, ко'ли... то, ко'л'и ...то, йак...' т'іл'ки , йак...' т'іки, 'т'іки ...так	так що, так шо	йак'шо, йак, ко'ли, ко'л'и, йак'шчо ...то, йак'шо... та, йак'шо ... так, йак'шчо ...дак, йак...то, йак ... так, йак...до, йак...да, йак...дак , йак...ну , раз, раз...то, раз...а, ко'ли...т о, ко'л'и... то, 'т'іки...д ак, шоб...та к, шоб...то , йак'би, йак'би, йа'би, а'би,	шчоб, шоб, а'би, дл'а 'того шоб, а'би...та , а'би 'т'іл'ки, а'би 'т'іки	хоч, хот', хоч і, хот' і, хоч...то, хоч...до, хоч...ну, хоч і...а, хоч і...а'ле, хоч і...ал'и, хот'...т о, хот'...а, хот'...ну , хот'...а' ле, хот'...а' ле", хот'... а за'те, хай, хай...а, йак ни, як ни...а'ле, дарма шчо, дарма шо	йак, мов, ни'мов, н'іби, наче, йак і, так само йак і, н'іж, ан'іж, чим, ч'ім	шчо, шо, аж, аж, шоб	шо, аж, шо аж, шоб

				йак'би... то, йаг'би... то, йа'би...д а, йаг'би... так, йаг'би ... дак, коли б, коли б...то,					
--	--	--	--	---	--	--	--	--	--

Характеристику підрядних сполучників, засвідчених у текстах із різних груп середньонаддніпряньських говірок, провадимо за різновидами семантико-синтаксичних відношень (ССВ) між нерівноправними предикативними частинами. Здебільшого дослідники вирізняють дві основні групи сполучників підрядності: з'ясувальні та обставинні, але в сучасних працях із граматики, що репрезентують функційно-семантичний підхід до сполучників як слівно-морфемного класу одиниць, у межах семантичних груп виокремлено причинові, наслідкові, часові, умовні, цільові, допустові, порівняльні та відповідності [4, с. 71; 5, с. 645]. Асемантичні підрядні сполучники (зокрема, *що*) в позиції з'ясувально-об'єктної підрядної частини зазнають семантичної нівеляції і виконують формально-синтаксичну функцію засобу зв'язку предикативних частин [4, с. 23–29].

З'ясувально-об'єктні відношення виражають переважно відзайменникові (*шчо, шо, шоб*) та відприслівникові (*йак (=коли), йак'би, коли, кол'и*) сполучники, серед яких найбільш уживані *шчо, шо*: *пош'л'а пома'гат' / наче'мате'р'і / а во'ни то'д'і по'бачил'и / шо' йа з'д'ібна* (ГПК, с. 28); *в'ін у ха'тин'і л'и'жит' / а йа й'байдуже / шо' в'н'ого'ноги'пухл'и* (ГПК, с. 43); *і хрис'тини зу'л'ал'и й'ст'ригли д'і'тей / пост'риж'ини / то все си'ло'чуло / шчо' там хрис'тини чи пост'риж'ини* (ГЧ, с. 208); *стри'бали х'лопц'і й'д'ів'чата'чириз'вогнишче / так шчи'талос' / шчо' т'реба пиристриб'нут' / то'д'і суд'ба'буде хар'оша / йак'чириз'вогнишче пиристриб'неш* (ГЧ, с. 209); *хара'шо шо' ко'рова бу'ла / та моло'ко спас'ло // чу'ла / шчо' л'уди'мерл'и* (ГЧ, с. 303); *дак'о'то'йа'знайу / шо' кол'о'дві'рей'з'верху'та'ка'пол'иц'я* (ГЧ, с. 36); *ну і обна'ружил'и / шо' сват'хот'ів'обма'нит'с'вата* (ГЧ, с. 37); *а то'д'і в'ін ка'зав / шо' йа'нижсо'натий* (ГЧ, с. 81); *дак'бу'л'о'на'пише / шо' бат'ка'ни'має в нас'зараз* (ГЧ, с. 81); *йа'ж'бу'л'а в Гир'ман'її / то'бу'л'о / шо' го'товит' / о'це'ст'ал'о / шо' ни'ма'шо'го'товит' / то'бу'ло'шо* (ГЧ, с. 154); *йаг'би'ти'бачив / шо' то'за'риба / йак'х'лопц'і'принис'ли'два'лантухи / най'бі'л'шого'коро'па* (ГЧ, с. 324); *хтос' по'бі'г'на'поле / зв'іс'тив / шо' Са'шу'по'бив'пол'ї'цай* (ГЧ, с. 318). Рідше з цим значенням функціює кон'юктив *шоб*: *йа'ни'хочу'жит' / йа'ка'жу / шоб' ви'н'і'де'ни'шу'кали'ми'не / у'опо'л'он'ц'і* (ГПК, с. 87); *йа'ни'помн'у / шоб' йа'кос'нази'вали'ц'у'д'і'ж'ку* (ГПК, с. 363); *к'ва'шу'тре'ро'бит' / шоб' був / тре'шоб'boro'шно'житн'е'бу'ло* (ГЧ, с. 153); *а'бат'ко'ж'ни'хоче / шоб' зас'п'і'вали'ви'с'іл'нойі* (ГЗП, с. 93); *а то'д'і в'ін оп'ї'ят' ми'не'ж'пос'лав / ка'же / т'ребу'ют' / шоб' ж'ени'чину'ж'пос'лат' на'комбай'нери'із'кол'госпу* (ГЗП, с. 108); *при'ї'де'син / це'на'суб'оту'і'ска'жу / шоб' в'ін'вибрав'та'пол'а'годив'д'і'рку'ту* (ГЧ, с. 174); *а'ти'бо'ї'ал'ас' / шоб' ж'інка'з'рош'і'ни'от'н'ала* (ГЗП, с. 201). Спорадично для вираження з'ясувально-об'єктних ССВ фіксуємо відприслівникові сполучники *йак (=коли), йак'би, а'би, коли, кол'и*: *ну'са'ме'хуже / йак'в'опира'ц'ї'он'ї'ї'там'д'і'жу'рит'* (ГЧ, с. 51); *ну'ч'о'та'ки'ти'лазиш / ка'жу / а'би'в'же'з'д'і'ли'во'в'ки* (ГЧ, с. 283); *ї'ї'дине / шо' л'у'дина'ду'має / а'би'ни'в'мерти / а'би'най'ї'стис'а* (ГЧ, с. 329); *ми'н'і'к'раш'чого'н'і'чого'ни'бу'ло / д'у'ма'ю / коли'б'у'же'ма'ти'ш'видше'оте'го'кру'тила* (ГПК, с. 279).

Серед обставинних причинових сполучників (*бо, то'му'шчо, то'му'шо, пото'му'шо, то'го'шо*) у середньонаддніпряньських говірках найбільш поширений архаїчний кон'юктив *бо*, що в текстах із північних і центральних говірок Черкащини трапляється 753 рази: *дак'с'ї'дал'и'ж'об'ї'дат' і'за'скри'ни'ю'і'за'стол'ом / бо'ни'вм'ї'ш'ч'ал'ис'а'ж'у'с'ї* (ГЧ, с. 36); *ї'ї'ї'ж'н'ї'хто'ни'вк'раде / бо'ї'ї'ї'ни'розиб'ї'еш* (ГЧ, с. 38); *п'р'а'док'бу'л'о / бо'це'ж'доч'ки'бу'л'и*

(ГЧ, с. 38); *б'ідн'іших саме б'іл'ше брал'и / бо ни бул'о захи'чити* (ГЧ, с. 47); *во'на прийшл'а / принисл'а ми'н'і од'ежу / бо на ми'н'і спод'ниц'а пол'от'н'ана і пол'от'н'аний жи'кет / і кохточка та'ка* (ГЧ, с. 49); *йа ни буду ка'зат' / бо ни знай'у* (ГЧ, с. 124); *хлопц'і купалис'а в ц'ій ополон'ц'і / бо ра'н'іше ополонку рубали* (ГЧ, с. 390); *а то'д'і вби'рат' з'р'адку / бо т'реба ше с'і'ят' й ши'ничку* (ГЧ, с. 447); *а пол'убос'і хо'дил'и / бо ни бул'о в шо взувац':а* (ГЧ, с. 450); у північних і центральних говірках Південної Київщини – 669 разів: *д'іжка к'васу дож'на бут' здо'рова / бо на боршч* (ГПК, с. 66); *то'д'і да'вай розб'і'рат' ту'цеглу / бо ни можна ку'дою прой'ти* (ГПК, с. 187); *йа б вам пока'зал'а б і пр'адку / бо он на го'р'і* (ГПК, с. 222); *ну хата була / а над'вор'і та'ка була при'чеп'а / і над'вор'і д'вер'і де на при'ч'ілку хати во'на і була / і називалос' чо во'но / бо на при'ч'ілку просто при'чепл'ане просто за'чинен'і д'вер'і* (ГПК, с. 362); у північних, центральних та східних говірках Західної Полтавщини – 278 разів: *так со'с'едка й'зараз'каждого'году в мене пас'ки ти'че в ти'ч'і / бо у не'йи ни'ма печ'і* (ГЗП, с. 30); *цим ци'ганам н'іх'то ни в'ідмовл'ав / бо так було за'ведино* (ГЗП, с. 64); *ну с'катирт'і у'же ни т'кал'и / бо то на'чин':а дес' тре шу'кат'* (ГЗП, с. 126); *мати ни пус'кал'а ми'не / бо йа ше нивл'і'ка бул'а* (ГЗП, с. 158); *і'дут' до Сул'и ковзайут' / бо р'анше бул'о пол'от'н'ане все* (ГЗП, с. 181); *боршч'і п'існий з'рибойу / і'рибу жарил'и / бо це ж п'існий ден' був* (ГЗП, с. 249). Отже, цей причиновий сполучник широко вживаний у всіх групах говірок досліджуваного континууму. Один раз для вираження причинових ССВ фіксуємо сполучник *шо*: *бат'ки й'ідут' зас'ватуйут' / чи во'на й'ому на'равиц':а чи ни на'равиц':а / во'ни й'і'ї зас'ватуйут' / шо во'на наре'чена ба'гата* (ГЧ, с. 217).

Зрідка причинові ССВ виражає сполучник *то'му шчо*, засвідчений у центральних лівобережних середньонаддніпрянських говірках один раз: *у т'рид'ц'ат' т'рет'ому роц'і кол'госп май'же був рос'навс'а / то'му шчо наступив ви'ликий голод / голодо'мор* (ГЧ, с. 212); два рази його фонетичний варіант *то'му шо*: *і ка'пуста / знай'ете / во'на в д'іжц'і л'уча / йак у банц'і / то'му шо й'і'ї гарно с'топч'и* (ГПК, с. 185); *це бул'а та'ка спиц'і'гал'нос'т' / то'му шо куз'нец' у'се ви'полн'ав* (ГЗП, с. 197). Словотвірний варіанти *потому шо* засвідчено в досліджуваному ареалі 28 разів: *йа знай'у / шо п'ід'воду / так об'і'зат'іл'но м'ідний ку'хол' / потому шо / йак'шо ни м'ідний ку'хол' / дак во'да б'истро портиц':а* (ГЧ, с. 42); *ну т'і вже шо повир'талис'а бат'ки з в'і'їни / т'і жили кра'шче / потому шо вже бул'а в йіх бат'ко* (ГЧ, с. 136); *во'но воб'ше полот'но долж'но бут' тонше / потому шо це полот'но* (ГПК, с. 217); *і ст'рави во'на го'товил'а д'обр'і / потому шо во'на сл'ужил'а у йав'рейів* (ГЗП, с. 163); *і можл'иво во'но і жил'и то'д'і лу'че в парах / потому шо вс'і'от'і обр'ади ви'конувал'и* (ГЧ, с. 253); *це ж і живо'ти бол'ат' / ну потому шо та'ке й'іли* (ГЧ, с. 263); *а ми'н'і кол'госп був р'ідний бат'ко / потому шо йа ни думал'а ни про коса'р'а / ни про ора'ча* (ГЧ, с. 279); *а в нас і в'івц'і були / все бул'о / потому шо бат'ко був о'дин / то в нас хл'іба бул'о ба'гато* (ГПК, с. 324); *і вс'і'разом зби'раймс'а і зразу повна хата / потому шо ни в'істка / син / з'ат' і в'нуки / в нас полу'чайшц':а дес' о'динадц'ат' / а то й три'надц'ат' чолов'ік* (ГЧ, с. 406); *п'ішла вже в д'ев'ят' год у ш'колу / потому шо ни бул'о чо'го взут' і вд'іт' до п'ут'а* (ГЧ, с. 466); *а так при'н'і'мц'ах і ни сил'но гул'али / потому шо бо'їалис'а* (ГЧ, с. 638). Цей варіант особливо частотний у південній зоні середньонаддніпрянських говірок, де його вжито 10 разів, а кон'юктив *то'му шо* – 1 раз.

Ще рідше фіксуємо причиновий сполучник *то'го шо* – переважно в говірках північної частини досліджуваного ареалу (4 говірки Київщини та 2 говірки Черкащини): *йа і з вил'ами в'м'і'у з ус'ім / а пр'оте / шо ми'не ни з'в'іл'н'ат' / то'го шо йа о'дин / на'кожний врач* (ГПК, с. 44); *йа дбав дл'а вас / дл'а вс'іх / і два б'рати бул'о / то ти'д'і бат'ко под'т'агував / ка'же / шоб ми'не у тай'гу ни завиз'ли / і ви будите до'ма / і йа / а так завиз'зут' / заби'рут' / а чо'го / то'го шо три'рази б'рали хл'ібопос'тавку* (ГПК, с. 82); *йа ни п'іду п'ідробл'ац':а / то'го шо йа ж ни здам* (ГПК, с. 110); *йа зразу зам'іж ни й'тиму / то'го шо в'матир'і хл'іба* (немає – Г. М., Т. Ш.) (ГЧ, с. 66); *наба'гац'ко весел'іше бул'о / то'го шо то'д'і л'удей же бул'о ба'гато* (ГЧ, с. 85); по одному разу у двох центральних середньонаддніпрянських говірках Південної Київщини та Черкащини: *ну ми'н'і жал'ко / то'го шо йак йа тут стра'дал'а / і гол'одна / і пол'угол'а* (ГПК, с. 138); *у молодос'т'і / наша молодос'т' про'пала / то'го шо вой'на бул'а* (ГЧ, с. 167); в одній говірці східної зони Західної Полтавщини: *так само*

ро^билис'а із ви^ликого ^дерива чов^ни / називалис'а душо^губка в нас / а чо^го / **то^го шо** во^на пе^рики^дайиц':а ж ^бисстро (ГЗП, с. 289). А. О. Колесников також засвідчує причинний сполучник **то^го шо** в групі українських південнобесарабських говірок із північною діалектною основою [8, с. 468]. Зрідка цей кон'юктив фіксувала О. І. Сьоміна в текстах із східноподільських говірок [11, с. 65].

Засвідчено цікавий випадок контамінації складених сполучників причини й умови **чи^рез те шо** і дл'а ^того **шоб**: **ходит' та робит' / із:а ^того / шоб там ку^соч'ок х'л'іба // шоб там кар^манч'ик чо^гото прине^сти** [ГЗП, с. 34].

Наслідковий сполучник **так що** (2 рази) та його варіант **так шо** (18 уживань) приєднують підрядну частину, у якій виражено наслідок дії головної частини: з ^виб'ілиного пол'от^на ^шил'и ^верх^ну і с^підн'у о^дежу // т'кал'и і ковд'р'і / і л'іжники / і на^кидки на ^ст'іл / і рушники // **так шчо** нилехко приходил'ос' ^придане мол'од'ій (ГЗП, с. 66); ну ^бат'ко ^нас'ішником робив все ^времн'а / **так шо** жи^ли ми (ГЗП, с. 67); ну ^він робив у ^кийів / **так шо** йіздив ^він до^дому (ГЗП, с. 68); брав та^ке наче з ^віничка / об^трушував / і вир'ізав ст'іл'ник / **так шо** ми ше то^ді ше остал'ис'а й биз ^меду (ГЗП, с. 70); а йа остал'ас'а / **так шо** ж ^пішла пол'от' (ГЗП, с. 111); ^братова ^жінка повири^вала йїх й попал'ила // о^то та^ке / **так шо** тїпер коно^пел'ни хо^т'ат' / ни л'убл'ат' (ГЗП, с. 184); йшло ж ^діл'о / **так шо** ни спиш н'ікол'и (ГЧ, с. 230); ^дома ^вмене бу^л'а т'іко стар^а мамка та брат / кал'іка / **так шо** йа са^ма робил'а на с'ім'їу (ГЧ, с. 279); о^це у нас та^ка бу^л'а жиз'н' і та^ка ^дол'а ^наша бу^л'а / **так шо** йа харошого ^вжиз'ні н'ічого ни з^найу (ГЧ, с. 329); все вруч^ну // і пом'ідори / і ц'ї ж гойірки / і бур^аки / **так шо** ба^гато (ГПК, с. 348). Переважно цей кон'юктив функціє в складних синтаксичних конструкціях: стол' он сто^їт' у нас у кор'ідор'і ше із ^пан'с'кого ^двору / і дав ^бат'ков'і кро^ват' / **так шо** в нас во^на бу^л'а все ^времн'а (ГЗП, с. 66); а той ^каже / а йа да^руйу ^шос' іше // а да^руват' н'іхто н'ічо ни да^рив / т'іки то ^зруби под^р'анал'и / **так шо** ^мазал'и то^д'і вже / досхо^чу (ГЧ, с. 130); да / скла^дал'и ^вд'іжичку / а то^д'і тим ^масл'ом зал'іл'и / шоб ^воздух ни про^ходив туди / по ^вкусу ж зроби^л'и сир той / а то^д'і о^то ^масл'ом зал'іл'и / і сто^їт' / ож^идайим / ^поки ^можна ^їісти ^буде ^жирне / то ^піст' / а то^д'і о^то ^жирне / та і ва^реники ва^рил'и / і все бу^ло / **так шо** о^то так ^раніше жи^л'и / гол'уб'ята (ГЗП, с. 132); то^д'і ^вішайим / де хто по^пало / чи на ^латах / чи на ^л'ісах / а ^л'іси бу^л'и із ло^зи / з г'ілічок / то о^то вже ^вішайут' // **так шо** ^добре пирижи^л'и (ГЧ, с. 166); ^менша ^це ж вчите^л'увал'а / бо во^на бу^л'а са^ма най^менша ^вс'ім'їі / **так шо** ^в: ^їїну ^їїй пове^з'л'о (ГПК, с. 183); ^ниповага ^з'ат'а до ^ц'ого об^чайу ^ичиталас'а биж'чес'т'ам і образо^ю / і була та^ким ^поводом дл'а ^того / шо була то^д'і спо^кон'ічна ворож'ба ^між ^теишчійу і ^з'ати^м / **так шо** старалис'а / шоб ^ц'ого ни случил'ос'а (ГЧ, с. 256); ди^вилас'а йа йа^кес' ^к'іно за бло^каду ^вЛин'інград'і / о^це ^дуже по^хоже // **так шо** дай бог / шоб та^ке ни повт^ор'алос'а (ГЧ, с. 263); і сватів л'убл'у / на ^Він:ич:ин'і / с'ваха ^Саша / а сват Іван // о / **так шо** ^мусим жит' / бо т^реба жит' (ГПК, с. 273); о^казуйиц':а / йа^к'іс' ^її'їй ^родич'і про^сили про^дат' ^ц'у ко^рову / ну а л'уди отка^зали // і та^ке от зака^зали / **так шо** ^їе ^вс'віт'і / шо з^найут' і ^чорного ^ї ^білого (ГЧ, с. 268); у кл'ун'і низ'к'і с'т'іни / та^к'і метр / а^бо ^метир ^двадц'ат' / а то^д'і ж к^рокви / **так шо** во^на ви^сока ^ц'а ж кл'ун'а / де ^можна бу^ло збир'ігати по^лову дл'а ско^тини / і инвентар ^цей збир'ігати (ГЗП, с. 291); дес'ат' душ нас бу^ло з ^бат'ком і з ^матире^їу / а ^вос'ме^ро нас бу^л'о / **так шо** в нас харошого ни бу^л'о н'ічого // од^но ^бедство / о^це та^ке (ГЧ, с. 330). Сполучник **так шо** вживаний нечасто, наприклад, у текстах із північних середньонадніпряньських говірок сполуку **так шо** вжито 8 разів, і лише один раз цей кон'юктив зафіксовано в складнопідрядному реченні з підрядним наслідковим: **ни^ма ко^му сп'іват' / так шо** ни^весил'о ^всил'і (ГЧ, с. 68), а в центральних середньонадніпряньських говірках – 25 разів із 44 уживань. Сполука **так шо** може виражати наслідкові ССВ з додатковим протиставним значенням: **ка^жу // йа помо^л'одишала / ^діти / бо йа са^ма вже кар^топл'у / во^ни с'м'їйуц':а з мене / о^то та^ке / так шо** ни^чого // аби так у^мерти / шоб ни низ^д'ужат' (ГПК, с. 43); за ^паличку // а то^д'і вже ж да^вал'и і по ^двац':ат' ^коп'ійок / **так шо** (=але) ж то^д'і й ^налози ви^лик'і бу^л'и / ^мйасо / ^молоко / йа^їчка / і ^вгосу^дарство ^треба бу^л'о од^нис'ти (ГЧ, с. 74); ^мїй ^бат'ко ^тоже по^мер поч'т'і у войну / **так**

шо (=але) *йак'би ни вмер / то його ж у першу очирид' забрали б / бо в ін йакес' зван'йе мав / бо у войн'і йак'іс' х'в'інс'к'ій войу'вав* (ГЧ, с. 306).

Зрідка вживані СПР, підрядна частина яких містить лише сполучник *так шо*, а зміст імпліцитний, зрозумілий із контексту або читач його домислює: *зла'мали при'роду // так шо* (ГПК, с. 95); *роз'казували / а йак там / шо сам же ж / шоб так хтос' був на со'бі іс'питував та ро'бив / то ни при'ходило'а та'кого // так шо* (ГЧ, с. 193); *ко'мус' ни пон'равилис'а кол'госпи / так шо це та'ке 'д'іло / ми'н'і вже 'вос'імдис'ат 'первий год / так шо* (ГЧ, с. 279). Зафіксовано речення з еліпсованим першим компонентом наслідкового сполучника: *во'на 'লেখко мо'гла загово'рити 'мат'ір / поро'д'іл':у / шо во'на 'লেখко ро'дила* (ГЧ, с. 214); *і 'д'іда забрали 'тоже // забрали / шо 'баба са'ма зос'талас'* (ГЧ, с. 305).

К. Г. Городенська зазначає, що темпоральні ССВ виражені переважно сполучними словами *коли, поки, допоки, доки, відколи*, тобто прислівниками, а «статус решти засобів зв'язку визначають по-різному: або як похідні слова, або як похідні сполучники» [4, с. 74]. Критирії розмежування часових сполучників та сполучних слів докладно подано в статті Л. В. Шитик [13, с. 159–176]. У досліджуваних говірках фіксуємо похідні прості сполучники *йак, т'іл'ки, т'іки, коли, кол'и, поки* та парні складені *йак ... то, йак...та, йак...так, йак...да, йак...до, йак...дак, коли...то, кол'и...то, йак...т'іл'ки, йак...т'іл'ки, т'іки...так*, поширені або в усіх середньонаддніпряньських говірках, або в окремих групах. Для всіх говірок досліджуваного ареалу характерне функціонування простих сполучників *йак, коли, кол'и*: *й у 'мене вже 'д'воє 'д'ітей бу'л'о / йак в'ін у'чивс'а* (ГЧ, с. 53); *о'це сист'ра 'сорок ден' пройш'л'о / йак у'мерл'а* (ГЧ, с. 56); *о'це йак 'т'іки два ча'са / в'ін і'де ми'не зм'ін'ат'* (ГЧ, с. 76); *'т'іки 'саме 'перве позна'йомилис'а йак 'насли те'л'ат* (ГЧ, с. 88); *йак у'же п'ідкисне квас 'той у 'д'із'ц'і / то'д'і 'кида'ють' ота'к і гол'овоч'ки ка'пусти* (ГЧ, с. 58); *у'же ж йак 'з'йіде у ма'к'ітр'і / ни в ма'к'ітр'і / а в 'д'іжи бу'л'и / йак 'з'йіде / пови'качу'ють' пал'а'ниці' і* (ГЧ, с. 58); *і там заки'нула йак 'дойшла до 'низу* (ГЧ, с. 84); *ко'ли при'ход'ат' 'дружки до 'двору до мо'ло'дойі / с'тарша ки'да і ла'ма ц'і'пок і пе'ре'ки'да 'чере'з 'хату* (ГЗП, с. 47); *ко'л'и і'де мо'ло'да і зустр'іч'айе на до'роз'і л'удей / три 'рази кл'ан'айи'ц':а / ко'л'и мо'ло'дий приї'ж:айе до мо'ло'дойі із 'г'іл'цем / його ни впус'ка'ють' / т'ребу'ють' 'вкуп / вор'іт'не* (ГЧ, с. 413). Зрідка фіксуємо використання відприслівникового сполучника *т'іл'ки*, а частіше його варіанта *т'іки*: *'т'іл'ки по'бачив 'йайко / заби'рає в 'торбу* [ГЧ, с. 187]; *'т'іки по'р'із пиристу'пил'а / вже й ро'бота найш'л'ас'* (ГЧ, с. 77); *'т'іки 'мати на ро'боту / 'повну 'хату гороб'н'ц'ів напус'тил'и* [ГЧ, с. 132]; *'т'іки в'ін одий'шов ми оп'ят' 'вискочил'и драту'ват'* [ГЧ, с. 138]; *'т'іки 'висохл'о / умо'чайим / 'т'іки 'висохл'о / уп'ят' у'мочимо / і во'но з'роби'ц':а 'б'іле / 'б'іле та мн'а'кен'ке* (ГЗП, с. 175); *і там 'порал'ис'а / бро'дили / 'т'іки с'н'іг із:имл'і* [ГЧ, с. 195]; *'т'іки п'разник / с'ход'а'ц':а і п'лачут' / і сп'і'вайут'* [ГЧ, с. 197]; *'т'іки су'с'іди повста'вали / бат'ки ви'в'ішу'ють' п'ростин'у чи ж 'чесна та 'д'івчина* [ГЧ, с. 217]; *і 'т'іки з'ручи'ц':а / над'і'вайе в'ін о'ц'у 'сорочку роз'шити тут та'ку спе'ред'і і 'ком'ір тут та'кий* [ГЧ, с. 221], причому сполучник може бути в середині підрядної частини речення: *во'на 'т'іки 'д'йіхал'а / йа в'пал'а* (ГЧ, с. 82); *йа 'т'іки нача'ла хо'дит' у клуб / і сп'і'вайемо / і йа сп'і'вайу* (ГЧ, с. 87). Також для вираження часових ССВ функціують відприслівникові сполучники *коли, кол'и*: *коли ко'ра висі'хайе би'р'озова / во'на дно об'т'агує так к'р'епко і о'так са'ма заги'найи'ц':а / кру'гом дна / і так 'само і кру'гом к'ришки* [ГЗП, с. 290]; *ко'л'и йа бу'л'а би'ремн'а 'сином / йа хо'т'іл'а зро'бит' о'борт* (ГЧ, с. 82); *Пит'ро ше м'ій жи'вий був / ко'л'и вйа'зал'и о'там 'коло Гара'сим'івки / ко'л'и гара'сим'івс'к'і ж'ін'ки ми'не гу'ка'ють' / 'Йівго / і'ди с'у'ди* (ГЗП, с. 222). Зазначимо, що в текстах із центральних середньонаддніпряньських говірок слово *коли* вжито 130 разів, зафіксовано 57 випадків використання варіанта *кол'и*, але найчастіше це прислівники зі значенням часу); *хо'дили мо'ло'дого бат'ки до мо'ло'дойі дого'вар'увалис'а / ко'ли там шо 'буде* (ГЧ, с. 459); *йа й ро'бив на ма'шин'і / ко'ли пири'кинули с'у'ди / у ц'у ко'лону* (ГЧ, с. 436); *йак п'йі'ла ро'бит' у 'ланку / ко'ли ми'н'і два'нац':ат' год бу'ло* (ГЧ, с. 420); *ко'л'и 'можна бу'л'о хо'дит' до 'церкви / 'дуже / 'дуже 'гарно п'равил'и* (ГЧ, с. 385); *ко'л'и мо'ло'дий приї'ж:айе до мо'ло'дойі із 'г'іл'цем / його ни впус'ка'ють' / т'ребу'ють' 'вкуп / вор'іт'не* (ГЧ, с. 413).

Із часовим значенням також функціонують сполучні засоби *поки, аж поки*: *т'р'анку до кам'яна прикл'адал'и і кре^лсал'и / кам'янець' об кам'янець' / поки вискочит' (ГЧ, с. 40); ну а мол'одий же стоїт' на пороз'і / поки ц'і ж'інки стор'зуйц'а / шишками пом'ін'айц'а (ГЧ, с. 45); а тод'і на возику ка'тайут' / аж поки молод'і ни в'із'мут' графин з гор'ілкою і викупл'ат' їх (ГЗП, с. 50); це ж і н'ісл'а войни так бул'о / і все / аж поки начал'ис' ком'байни (ГЗП, с. 147).*

Складені парні сполучники *йак...то, йак...та, йак...так, йак...да, йак...до, йак...дак* виявляють диференціацію за групами говірок. У більшості з них поширений кон'юктив *йак...то*: *а йак ми розт'ис'ал'ис' / то п'ішли до брата по'сид'іл'и (ГЧ, с. 77); а йак ми н'і бул'о год'ів п'ят'нац'ат' / чотирнац'ат' / то йа вже воло'чил'а і орал'а / б'ігал'а по р'іл'і / йак собачка о'та (ГЧ, с. 74); а йак пооста'валис'а са'м'і мати'р'і і д'ітей по'куп'і / то о'то то'б'і й жили йак хоч (ГЧ, с. 87); йак т'іл'ки с'н'іг з'имл'і / то ми б'ос'і у ш'кол'у пе'ре'б'ігл'и і сиди'мо за партою (ГЧ, с. 410), йак п'ідиши на ба'зар / то це в їх т'іл'ки ба'ранина (ГЧ, с. 427). Його синонімами можуть бути варіанти *йак...та, йак...так*: *то в ін йак вигнав іж ш'кол'и / та во'на ни п'ішла у ту ш'кол'у / та й остал'ас' ни'рамотна (ГЧ, с. 123); а тод'і ж о'то йак по'чавс'а л'ікнеп / та йа т'рохи п'ідн'ал'ас'а (ГЧ, с. 123); йак п'ідемо тан'ц'уват' / так п'росто ни'ма де в'товниц'а (ГЧ, с. 85), а в північній частині ареалу функціонують *йак...да, йак...до, йак...дак*: *до ми бул'о о'це йак п'разник / да йак по'шійут' мати спод'ниц'у'нову (ГПК, с. 31); мол'одий йак приїхав да пос'ідал'и / о'це тод'і д'ружки й с'п'івайут' (ГПК, с. 34); йак йа й дитину носил'а кол'о'себе / да покл'а'ду на сно'пи (ГПК, с. 39); йак у'же бат'ка забрал'и / край ни бул'о ж ч'ім то'пит' / край / до йак р'ічка за'мерзл'а з'імою / до мати п'ідут' да наб'йут' очі'рету / да у'ран'ц'і про'топл'ат' / і в'ечир'і / шоб ми ни позамир'зал'и / шоб тепл'о бул'о на пи'ч'і (ГПК, с. 44); а то ми йак йіздил'и / дак д'ужи ж там гарно йак зустр'ічал'и (ГЧ, с. 54); йак у'же тепл'о / л'овко / дак там тод'і до'ску та'ку пок'і'адем / і о'то вмоч'аймо (ГЧ, с. 56); н'іміц'і вступил'и / йо'го йак забрал'и / дак йо'го й бил'и (ГЧ, с. 81); йак вийшла зам'іж / дак / під войну / о'то вийшл'а зам'іж / дак в'мене родил'ас'а це дочка / мал'ен'ка бул'а (ГЧ, с. 81); йа о'це зараз / йак о'це б'іл'е б'іл'о / дак йа у'ноч'ви / з'вечора в'сипал'а порош'ка / замоч'ил'а / ну ни в га'р'ач'ій во'д'і (ГЗП, с. 30). Зазвичай у таких реченнях підрядна частина перебуває перед головною, але може бути і після неї: *в'ін доп'іец'а / а в'мене вже т'роїе д'ітей / до і чим же йа пл'а'тити'му йак проп'іец'а (ГПК, с. 36). Також компонент то* може бути опущений або його заступає сурядний сполучник *і (й)*: *ну із шис'ти рок'ів шчи'тай йак по'знав пасти і начав курит' (ГЧ, с. 88); йак йа прийшл'а / й корови ни бул'о (ГЧ, с. 88). У досліджуваному ареалі сполучник йак або компонент парного кон'юктива мовці вживають не тільки на початку підрядної частини, але й у середині: і йа о'то / йак пошл'а зам'іж / дак ха'з'айіна забрал'и при н'іміц'ах (ГЧ, с. 81); і кор'вай бул'о йак гул'айут' / дак са'ма чел'ад' (ГЧ, с. 52). Допоміжним маркером часових ССВ у таких реченнях може слугувати співвідносне вказівне слово в головній частині *тоді*: *у'же йо'го круз на'чин'а йак од'а'гли туди // тод'і вже начи'найут' ткат' // п'ідн'іжками наступайут' (ГЧ, с. 84); дак о'то ж ту д'іжску йак ута'скайут' у по'гриб / да тод'і о'то п'ів д'іжски т'іх бур'ак'ів на'мийут' / на'чист'ат' / ну / в ту д'іжску на'сипл'ут' / во'дойу нал'ут' (ГЧ, с. 58); д'ітки / ни'хай йак пожи'веш / так тод'і вз'найиши (ГЧ, с. 66).*****

Зазначимо, що слово *йак* часто трапляється в говірковому мовленні, зокрема, на 121 сторінці текстів із північної зони середньонадніпрянських говірок його засвідчено 336 разів; а з центральної (375 с.) – 2091 раз. Воно полісемантичне, із 20 вживань на с. 81 тільки в 6 випадках це сполучник чи сполучне слово (прислівник), а з 10 випадків уживання на с. 122 фіксуємо 3 сполучники: *йа ни знайу / йак о'ц'і д'іти житимут' / шо йак йо'го жит' / йак (= якщо СПР умови) у'се та'ке доро'ге; т'рудно бул'о / і пол'отн'ан'і сороч'ки носил'и / ну вс'оравно легше бул'о / йак (= ніж СПР порівняльно-об'єктне) о'це зараз; ти'пер бачте покр'ивал'а та од'італ'а / а тод'і р'адно бул'о / ота'ко в'ширишки / йак (= наче СПР порівняльне) ди'ван; 6 прислівників, що виконують функцію сполучних слів (У СПР з'ясувальних питального типу та в СПР займенниково-співвідносних з обставинним значенням способу дії та міри і ступеня: *так – як*): *с'ійал'и обикно'вен:о / йак пол'агайц'а /**

йак 'кажут'; *бул* а *терниця* а *така зроблина* / на *так* їх *двох* / *йак* вам *росказат* / *так* два / і *так* два; і *ногами мн'али* / і в *попил* і / *йак* *т'іки хочите*"; *яа* ни *знайу* / *йак* *оці* і *діти* *житимут* / *шо йак* *його жит* / *йак* *усе* *таке дорозе* [ГЧ, с. 122]. Нерідко слово *йак* є часткою: *так* два / і *так* два / а *по ширин* і *йак* (=наче) *ото* *п* ілка; *коли* *машина йак* *блисне* *св'етом*; *діду* / *йак* *кас* *машина* в *город* *св'етом йак* *дал* а (ГЧ, с. 157); *во* на *йак* *розплакалас* а; в *ін йак* *розвирнув* а (ГЧ, с. 394) тощо.

Реальні часові відношення реалізують також сполучники *коли...то*, *кол'и...то*: а *коли* *вже* *яа* *підросла* / *то* *мін* і *було* *ж* *оце* *так* / *мати* *да* *йе* *завдан* а (ГЧ, с. 136); *коли* *корд* *вай* *вит* *агнут* і *з* *печ* і / *то* *його* *убирайут* у *каліну* *та* *барв* інок / *п* *ре* *в* *йазу* *йут* і *л* *ентами* (ГЗП, с. 46); у *пойзд* і *повин* о *бути* *не* *парне* *число* / бо *коли* *йидут* *назад* з *молодойу* / *то* *должно* *бут* і *парне* (ГЗП, с. 47); *коли* *ст* *ройлос* і / *то* *ж* *інка* *ви* *мазувала* [ГЗП, с. 291]; *от* *у* *г* *ів* *ни* *бул* о / *от* *у* *ги* *оце* / *ну* *дав* *нен* ко / *це* *яа* *ше* *кол* *и* *робил* а на *с* *танц* і *йі* / *то* *купил* а (ГЗП, с. 312); *кол* *и* *ми* з *д* ідом *п* *ятди* *с* *ат* *год* *справ* *л* *ал* *и* / *то* *це* *нар* *а* *дил* *и* *ми* *не* в *с* *рочку* (ГЧ, с. 410); *кол* *и* *при* *ход* *ат* і *йіх* *нар* *е* *чен* і / *то* *разом* *с* *п* і *вайут* і (ГЧ, с. 413).

Зрідка засвідчено парні кон'юктиви *йак* *т'іки*, *т'іки...так*, *йак* *т'іки...так*: *йак* *т'іки* *так* і *зук* *айе* (ГЗП, с. 223); *бабушка* / *ти* *ж* *ми* *не* *ува* *жала* *та* *л* *убил* а / *усе* *бул* о / *йак* *т'іки* / *по* *го* *ловц* і *г* *лади* (ГЗП, с. 224); *т'іки* *сн* і *з* *зим* *л* і / *так* і *з* *ул* *ат* *п* *об* і *гл* *и* / *дес* *на* *й* *а* *к* *ийс* і *в* *иг* *ін* / в *к* *от* *п* і *рки* *г* *рал* *и* [ГЧ, с. 167], причому у двох перших реченнях зміст підрядної частини зрозумілий із контексту або його можна домислити.

Умовні сполучники виражають у складнопідрядних реченнях умовні ССВ. К. Г. Городенська вирізняє два значеннєві різновиди таких відношень: реальної умови та ірреальної (потенційної) умови [4, с. 75]. Спостереження А. О. Колесникова підтверджують запропонований поділ, адже в українських південнобесарабських говірках з дієсловами дійсного способу діалектоносії зазвичай використовують кон'юктиви *яакшо*, *коли*, *йак*, а з дієсловами умовного способу – *йакби* [8, с. 469].

Для вираження умови, що реалізує реальний наслідок, у текстах із середньонадніпряньських говірок зрідка фіксуємо літературно нормативні сполучники та їхні діалектні відповідники: *яакш* *чо*, частіше його фонетичний варіант *яакшо*, *йак*, спорадично *коли*, *кол* *и*, *раз*, а також складені парні кон'юктиви *яакш* *чо...то*, *яакшо...та*, *яакшо...так*, *яакш* *чо...дак*, *йак...то*, *йак...так*, *йак...до*, *йак...да*, *йак...дак*, *раз...то*, *раз...а*, *коли...то*, *кол* *и...то*, *т'іки...дак*, *шоб...так*.

Вторинний кон'юктив *яакш* *чо* засвідчено 4 рази переважно в мовленні інформантів, які мають повну середню освіту з *ат* *ам* *тешч* і *п* *икли* *мл* *и* *ц* і / *в* *лаш* *товували* *наст* *о* *й* *а* *ш* *чий* *б* *е* *н* *кет* / *яакш* *чо* з *ат* і / *ко* *нешно* / *на* *равивс* а *тешч* і (ГЧ, с. 256); а *яакш* *чо* *нас* і *ки* *ни* *було* / *хв* *ату* з *н* і *мали* з *молодойі* (ГЧ, с. 256); а *яакш* *чо* *так* *у* *нав* / *п* *ол* і *зе* *п* *ир* і *верне* (ГЧ, с. 329); *ну* / *мон* *гол* / *мон* *гол* / *яакш* *чо* *отой* (ГЗП, с. 285). Фонетичний варіант *яакшо* часто вживаний (147 разів) у складнопідрядних реченнях із підрядним умови: *ну* *це* *яакшо* *х* *лопц* і *та* *к* і *д* *ружн* і / *х* *лопц* і / *с* *об* *аку* *під* *го* *товте* (ГПК, с. 291); *то* *д* і *йі* *йі* *од* і *вайут* і // *над* і *вайут* і *б* і *л* : *о* і *над* і *вайут* і *в* *ерхн* *у* *о* *дежу* / *над* і *вайут* і *ч* *ул* і *ки* / *обу* *вайут* і / *нап* *и* *найут* і / *яакшо* *во* *на* *ж* *інка* (ГЗП, с. 44); а *яакшо* *х* *з* *айка* *йес* *т* і / *во* *на* *вс* і *редин* і *ви* *мазу* *йе* *його* (ГЗП, с. 201); *яакшо* *сун* *дук* / *з* *начит* і *мениий* / *м* *ал* *ен* *кий* / *яакшо* *ск* *рин* а / *це* *ж* *в* і *лика* (ГЗП, с. 287); а *то* *д* і *мати* *зн* і *ма* / *яакшо* *во* *на* *у* *же* *його* *з* *робила* (ГЧ, с. 84); *яакшо* *д* і *жка* *роз* *с* *ихалас* а / *йі* *йі* *л* і *том* *за* *мочували* *в* : *од* і (ГЧ, с. 106); *яакшо* *с* і *м* *йа* *ви* *лика* / *но* *с* *или* *од* *а* *г* *дом* *от* *кан* : *ий* (ГЧ, с. 425) та в складних синтаксичних конструкціях (ССК): *р* *об* *или* *к* *исле* *т* і *сто* / *яакшо* *п* *икли* *х* *л* і *б* / *о* *с* *тавили* *т* *рохи* *того* *т* і *ста* (ГПК, с. 290); *к* *л* *ал* *и* / *по* *п* *ят* і *с* *ноп* *ів* / *яакшо* *с* *ильно* *т* *рав* і *д* *не* *п* *о* *кошине* / *шо* *з* *ил* *ене* / *к* *л* *ал* *и* в *п* *ятки* / *шоб* *во* *но* *п* і *д* *сохл* о (ГЧ, с. 43); *яакшо* в *ін* *у* *же* *суд* і *ба* *тво* *йа* / *ни* *хай* *до* *ос* *е* *ни* / *в* *же* *шос* *ми* *з* *р* *об* *имо* *у* *вос* *и* *ни* (ГЧ, с. 66); *йак* *йе* *д* і *вка* *на* *в* і *д* : *ан* : і / *дол* *жна* *об* *ов* *яз* *ково* *бут* і *с* *в* *ита* і *ко* *жух* / *бо* *це* *б* *уде* *ни* *д* і *вка* / *яакшо* в *ней* *ни* *б* *уде* *ко* *жуха* і *с* *в* *ити* (ГПК, с. 302). Засвідчено СПР, де зміст підрядної частини еліпсовано, а увагу зосереджено на сполучнику: *а* *ти* *пер* / *ди* *тино* / *ну* *ко* *му* *яа* *н* *ужна* / *о* *це* *яакшо* / *і* *ди* в *дом* *при* *ста* *р* і *л* *их* (ГЗП, с. 52).

Парний сполучник *йакшо* ... *то* (7 уживань) мовці використовують досить часто в усіх середньонаддніпряньських говірках. Зафіксовано його вживання в СПР та ССК: *йакшо* *йа* *шо* *кумекайу* / *то* *вчитил* *ка* *ше* *дас* *т* *з* *рихвил* (ГЗП, с. 54); *йакшо* *з* *найде* *йа* *ку* *ж* *мен* *ку* / *то* *д* *н* *і* *ме* *об* *й* *ж* *чик* (ГЗП, с. 110); *а* *до* *ма* / *йак* *до* *ма* / *йакшо* *ко* *нопл* *і* *йе* / *то* *би* *тел* *у* *з* *разу* / *побий* *мо* *на* *би* *тел* *у* (ГЗП, с. 178); *йакш* *чо* *в* *с* *і* *м* *й* *і* *в* *і* *д* *а* *й* *ут* *п* *ос* *л* *і* *д* *н* *у* *д* *очку* *а* *бо* *с* *ина* / *то* *за* *би* *вай* *ут* *на* *п* *ор* *оз* *і* *ч* *і* *п* // *бе* *рут* *ко* *лок* / *поли* *вай* *ут* *во* *до* *йу* *і* *го* *р* *і* *лко* *йу* *зе* *мл* *у* *і* *б* *й* *ут* *ко* *вал* *до* *йу* (ГЗП, с. 50); *йакшо* *при* *й* *ж* *а* *мо* *ло* *д* *ий* *за* *мо* *ло* *до* *йу* / *то* *с* *і* *д* *ай* *ут* *р* *і* *д* *н* *а* *на* *че* *й* *о* *го* (ГПК, с. 162); *йакшо* *во* *но* *ше* *си* *ру* *ва* *те* / *то* *во* *но* *по* *ле* *жит* (ГПК, с. 189); *ран* *ше* // *йакшо* *мо* *ло* *д* *і* *ж* *дес* *з* *би* *ралас* *а* / *мо* *ло* *д* *е* *ж* / *то* *шо* *ск* *ла* *лис* *а* / *з* *ни* *с* *лис* *а* / *ви* *пи* *ли* *та* *п* *ос* *п* *і* *ва* *ли* (ГЧ, с. 399); *при* *к* *ме* *та* *та* *ка* / *йакшо* *ц* *і* *п* *ок* *не* *ре* *ли* *т* *ит* *на* *д* *ру* *гу* *с* *то* *ро* *ну* / *то* *бу* *д* *ут* *ха* *ра* *шо* *ж* *ит* (ГЗП, с. 47); *йакшо* *в* *те* *бе* *ба* *т* *ко* *і* *ма* *ти* *йе* / *то* *к* *рас* *на* *од* *на* *л* *ен* *та* *в* *ч* *і* *п* *л* *алас* *а* / *а* *йакшо* *ни* *ма* *в* *те* *бе* / *на* *при* *м* *ер* / *ко* *г* *ос* *то* *а* *бо* *бу* *ла* *с* *і* *р* *ен* *ова* *а* *бо* *йа* *кас* *та* *ка* *н* *е* *ж* *но* *го* *лу* *ба* *і* *в* *і* *нок* *т* *і* *ки* (ГПК, с. 364); *йакшо* *ч* *ол* *о* *в* *і* *к* *ж* *і* *н* *ко* *йу* / *то* *за* *д* *ва* *д* *ц* *ат* *д* *н* *і* *в* *і* *н* *од* *р* *оби* *за* *те* / *шо* *й* *о* *му* *в* *се* *п* *ри* *ви* *ли* *в* *п* *ор* *а* *д* *ок* (ГЗП, с. 294); *і* *во* *но* *ж* *с* *у* *ри* *чок* *і* *го* *р* *ит* // *а* *йакшо* *ни* *ма* *йе* *о* *ц* *о* *го* *ж* *с* *у* *ри* *ка* / *то* *по* *к* *ла* *де* *ло* *й* *ку* *і* *с* *в* *і* *т* *ит* / *бо* *ка* *ра* *с* *і* *ру* *ж* *то* *д* *і* *ни* *бу* *ло* (ГЗП, с. 144).

Рідше в середньонаддніпряньських говірках засвідчуємо варіанти цього сполучника *йакшо...та*, *йакшо...так*: *йа* *ни* *хо* *чу* *да* *ват* *х* *л* *і* *ба* *с* *ва* *там* / *бо* *йакшо* *бу* *де* *ни* *в* *ла* *д* / *та* *ка* *ж* *ут* / *шо* *це* *м* *і* *й* *х* *л* *і* *б* (ГПК, с. 307); *а* *йакшо* *де* *по* *й* *ї* *зд* *с* *тане* / *так* *сто* *й* *ї* *т* *із* *т* *им* // *із* *о* *ру* *ж* *й* *а* *м* (ГЗП, с. 42); *а* *йакшо* *в* *же* *та* *ке* *ш* *ос* / *так* *у* *д* *і* *ж* *с* *ка* *х* *р* *ан* *ат* (ГЧ, с. 37), а в північній частині ареалу – їхні фонетичні відповідники *йакшо...да*, *йакшо...дак*: *о* *це* *йакшо* *на* *т* *р* *ох* *л* *і* *т* *ро* *ву* *ба* *н* *ку* *ка* *п* *у* *сти* / *дак* *д* *в* *і* *л* *о* *ж* *ки* *о* *л* *і* *ї* *ї* (ГПК, с. 45); *йакшо* *ж* *у* *же* *кра* *й* *т* *ре* *ба* *бу* *де* / *дак* *то* *д* *і* / *ка* *ж* *у* *К* *ол* *і* / *з* *о* *р* *еш* / *да* *і* *бу* *де* *то* *б* *і* *го* *ро* *да* *б* *і* *л* *ше* (ГПК, с. 46); *йакшо* *ни* *м* *і* *д* *ний* *ку* *х* *ол* / *дак* *во* *да* *б* *и *с* *т* *ро* *у* *а* (ГЧ, с. 42); *о* *це* *йакшо* *на* *т* *р* *ох* *л* *і* *т* *ро* *ву* *ба* *н* *ку* *ка* *п* *у* *сти* / *дак* *д* *в* *і* *л* *о* *ж* *ки* *о* *л* *і* *ї* *ї* (ГПК, с. 45); *йакшо* *ж* *у* *же* *кра* *й* *т* *ре* *ба* *бу* *де* / *дак* *то* *д* *і* / *ка* *ж* *у* *К* *ол* *і* / *з* *о* *р* *еш* / *да* *і* *бу* *де* *то* *б* *і* *го* *ро* *да* *б* *і* *л* *ше* (ГПК, с. 45). Особливістю вживання парних сполучників *йакшо...то*, *йакш* *чо* *...дак*, *йакшо* *...дак* у досліджуваних говірках є те, що другий компонент парного сполучника може бути препозитивним: *а* *на* *м* *ис* *то* *д* *об* *ре* *бу* *ло* / *то* *ба* *га* *та* *д* *і* *в* *ка* / *йакшо* *бу* *ло* *д* *об* *ре* *на* *м* *ис* *то* *в* *ней* *ї* (ГЧ, с. 521), виявлено нефіксованість кон'юктива на початку підрядної частини, причому можливе навіть уживання частин парного сполучника поряд та скорочення підрядної частини й зосередження її змісту на сполучнику: *то* *в* *же* *йакшо* / *то* *ма* *ти* *би* *ре* *тий* *по* *п* *і* *ле* *ц* / *пи* *рис* *і* *п* *айе* *й* *о* *го* / *і* *ск* *р* *уч* *уйе* *і* *ск* *ла* *да* *йе* *в* *ж* *л* *у* *к* *то* (ГПК, с. 230); *су* *ши* *л* *и* *і* *й* *аб* *лу* *ка* *су* *ши* *л* *и* / *ну* *в* *се* *в* *п* *і* *ч* *і* *бу* *л* *о* / *й* *аб* *л* *у* *ка* *і* *с* *л* *и* *ви* / *шо* *в* *к* *о* *го* *бу* *л* *о* / *то* *йакшо* *то* *су* *ши* *л* *и* *в* *п* *і* *ч* *і* (ГЧ, с. 104); *до* *с* *т* *иг* *у* *ро* *ж* *ай* / *ко* *си* *мо* / *йакш* *чо* *дак* *ко* *са* *ми* *ж* *ко* *си* *л* *и* / *ск* *л* *а* *д* *ал* *и* *у* *п* *і* *в* *ко* *пи* (ГПК, с. 68); *йакшо* *то* *й* *та* *ни* *бу* *л* *о* *та* *ке* *шо* *й* *ни* *мо* *ж* *на* *і* *ко* *лот* / *бу* *л* *о* *це* *т* *ре* *ба* *ш* *ку* *ру* *з* *ид* *рат* *та* *і* *з* *дат* (ГЧ, с. 103).*

Відприслівниковий кон'юктив *йак* також слугує для вираження реальних умовних ССВ у різних типах складнопідрядних речень: *а* *ви* *б* *і* *л* *у* *вал* *и* *ж* *на* / *у* *во* *д* *і* / *йак* *р* *і* *чка* *б* *л* *из* *ко* (ГЗП, с. 26); *і* *то* *ж* *на* *о* *ц* *і* *й* *л* *ав* *і* *с* *і* *д* *і* *л* *и* *в* *же* *ж* *к* *ру* *го* *м* *то* *го* / *йак* *с* *і* *м* *й* *а* *ви* *л* *ика* *ж* *бу* *л* *а* (ГЧ, с. 36); *йак* *йа* *ц* *і* *в* *ку* *з* *мо* *тайу* / *о* *це* *там* *у* *ме* *не* *бу* *де* *чо* *ти* *р* *і* *п* *ас* *ма* (ГЧ, с. 59); *ну* *де* *в* *ас* *п* *ри* *ту* *л* *ит* / *йак* *во* *но* *б* *і* *д* *но* *ст* (ГЧ, с. 67); *а* *той* *то* *д* *і* / *ой* / *йак* *п* *ро* *з* *і* *в* *ав* / *з* *на* *чи* *т* / *ви* *х* *од* *ив* *з* *і* *г* *ри* (ГЧ, с. 71); *а* *шо* *ти* *бу* *ди* *ш* *р* *об* *ит* / *йак* *ти* *бе* *го* *р* *ш* *ч* *ок* *м* *й* *аса* (ГЧ, с. 76); *то* *д* *і* *це* *ни* *д* *і* *в* *ка* / *йак* *ш* *ал* *і* *ни* *ма* (ГЧ, с. 76); *хол* *о* *д* *ц* *і* *ва* *рил* *и* / *ка* *пу* *с* *ти* *ва* *рил* *и* / *йак* *дес* *гу* *л* *ан* *ка* / *о* *та* *ке* *р* *об* *ил* *и* (ГЧ, с. 118); *йак* *ни* *хо* *ди* *ш* / *ни* *п* *ро* *си* *ш* *й* *ї* *сти* / *з* *на* *чи* *т* *ти* *у* *ха* *ро* *ш* *і* *х* *ус* *ло* *в* *й* *а* *х* *ж* *и* *в* *е* *ш* (ГЧ, с. 180); *то* *д* *і* *д* *ив* *л* *а* *ц* *а* / *йак* *од* *ста* *йе* *во* *ло* *к* *но* *ви* *т* *д* *га* *й* *ут* / *су* *ш* *ат* (ГЧ, с. 159). Діалектоносії більшості середньонаддніпряньських говірок часто використовують парний сполучник *йак...то* і його варіанти *йак...та*, *йак...так*: *і* *то* *д* *і* *о* *то* *йак* *йе* *го* *р* *і* *лоч* *ка* / *то* *по* *ч* *вер* *то* *ц* *і* (ГЧ, с. 69); *а* *то* *д* *і* *й* *о* *го* *йак* *с* *та* *вл* *ат* *о* *та* *ко* *і* *ро* *зд* *в* *ин* *ут* / *то* *во* *но* *ж* *то* *д* *і* *о* *та* *ке* *во* / *о* *та* *ке* *ви* *х* *од* *ит* (показує) (ГЧ, с. 83); *то* *во* *на* *о* *це* *ма* *ти* *йак* *й* *о* *го* *об* *і* *й* *де* / *то* *о* *т* *ут* *то* *же* *п* *і* *д* *к* *ла* *да* *й* *и* *ц* *а* (ГЧ, с. 83); *йак* *ни* *ма* *ка* *ра* *с* *і* *ну* / *то* *й* *г* *ет* *ни* *с* *в* *і* *т* *и* *ш* (ГПК, с. 183); *йак* *з* *ай* *ш* *л* *и* *у* *же* *н* *і* *м* *ц* *і* / *так* *же* *на* *с* *по* *г* *на* *л* *и* *на* *до* *ро* *гу* / *о* *ц* *у* / *со* *ш* *ей* *на* *до* *ро* *га* / *де* *Та* *ра* *ш* *ча* / *Б* *і* *ла* *Ц* *ер* *к* *ва* (ГПК, с. 183).

У північних середньонаддніпрянських говірках використовують *йак...до, йак...да* та *йак...дак*: *жи'л'и не'' дуже ба'гато / бо нас бу'л'о ба'гато / а'бат'ко йак по'шов на вой'ну / до ми ос'тал'ис' з'мат'р'їу* (ГПК, с. 29); *йак ба'гато накі'дал''и / да'йайц'а приї'мал''а* (ГПК, с. 35); *сос'нови о'це йак йе д'рова / до во'ни'кажут' / бат'к'ів бат'ко / ти о'то вс'о'го сос'нового ни кол'и / а ос'тав на ш'чепки* (ГПК, с. 33); *а брат йо'го [...] у'Кийе''в і заб'рал''и йо'го туди / дак брат / йак дас'т' йо'му со'рочку / до в'ін і со'рочку на'д'їне / а то не'' бу'л''о за шчо ку'пит'* (ГПК, с. 35); *йак йа'кий уро'жай / до'тоже пол''у'чал'и с'л'авно тру'дил'ис'а* (ГПК, с. 36); *йак'ви'їе / до та'ке ж / і б'їе й'її / і'гонит'* (ГПК, с. 38); *йак'д'їти йе / до во'ни'п'рийдут' пої'д'ат' / шо в'мене йе'лучиши / а до йак ми са'ми / дак ми са'ми з'їл'и / і ни'х'то нам ни'чого ни с'каже* (ГПК, с. 38); *а в нас пол'ї'цай та'кий / Грензе'л' був / шо ше йак наздож'їне / дак'можит' і п'л'откойу вл'упит'* (ГЧ, с. 50); *а йа ска'зал'а / ка'жу / йак доч'ка так ска'зал'а / дак йа ни з'найу / на'в'єрно / ка'жу / ни приї'їж:ай* (ГЧ, с. 82); *йак'л'убиши х'л'опц'а / дак і'л'овко ж бу'л'о / а йак ни'ма ж х'л'опц'а'л'овкого / дак та'ке / ч'орт'їз'нашч'о* (ГЗП, с. 26); *а ти'пер да йак понастанов'л'айут' / дак не'' з'найе''и шо вз'ат' / і на'поминках так / і на с'вайбах так* (ГПК, с. 40). В одній із говірок засвідчено парний сполучник *йак...ну*: *о'це йак кол'и забол'ї'їу // ну пома'гаїут' л'уди* (ГЧ, с. 163).

У ССК для вираження умовної семантики мовці можуть використовувати по кілька сполучників: *і йакшо'вийшла'д'ївка у'же'замуж ни і'мела во'на п'рава'голу'голову но'сит' / о'ч'їнок / а йак ни о'ч'їнок / то'шоб'хусткойу зак'рита бу'ла голо'ва* (ГПК, с. 362); *бу'л'а така п'л'аше''чка / а в п'л'аше''чч'ї з'пу'л'ї / у'пу'л'у'ї'нотик за'т'агнутий та'кий / а туди нал'ї'вайе''и кара'с'їну / йакшо'ше йе кара'с'їн / а йак ни'ма кара'с'їну / то'ї гет' ни с'в'їтиши / а йак йе кара'с'їн / нал'ї'вайе''и кара'с'їну й та'л'ампочка / та ж гас'ничка с'в'їти* (ГПК, с. 183); *о'це йак у'бєриз'ї / о'це йак і в нас'бєриз / йак у'же'тепл'о / л'овко / дак там то'д'ї'доску та'ку покл'а'дем / і о'то вмоч'айимо* (ГЧ, с. 56); *а то'д'ї'мати зн'їма / йакшо'во'на у'же йо'го зроби'ла / то'д'ї'во'на йо'го зн'їма // то'же'о'тако'го йак зн'їма / то'во'на йо'го'о'тако'го* (ГЧ, с. 84).

Похідний відіменниковий сполучник *раз* у текстах засвідчено зрідка, наприклад, у правобережних середньонаддніпрянських говірках Південної Київщини слово *раз* ужито 26 разів, і тільки в одному випадку це сполучник, а в текстах із лівобережних середньонаддніпрянських говірок Полтавщини фіксуємо 55 слововживань, із яких тільки 2 сполучники; у центральних середньонаддніпрянських говірках Черкащини засвідчено 104 вживання, із яких 1 сполучник). Відіменниковий кон'юктив *раз* може функціонувати в складнопідрядних реченнях та ССК: *йа'кий же ти св'аш'чен:ик / раз та'ке* (ГЧ, с. 73); *а мо'їа сист'ра на Ку'бан'ї бу'л'а // то'пише / приї'їж:айте / раз у'же / ни'ма в'же'видир'жки* (ГЧ, с. 298); *т'їки шо с'їм'їа раз ви'лика / ни бу'ло ч'о'го'їїсти* (ГЧ, с. 441); *раз кол'госп бу'в з'начит' у'с'ї робил'и / бо вой'на / нада ж бу'л'о'отст'ройуват' у'се те / шо вой'ной бу'л'о зруї'новано* (ГЗП, с. 162); *і раз в'ін ш'рокий ди'мар' / і о'то бу'ло і'з'ишиши у'тройе та'кий м'ї'шок / туди'сала / м'н'аса / кап'т'ат / п'їд'в'їшуйут у дима'р'ї'метр'ів на два'вишче'заткална* (ГЗП, с. 291). Зрідка засвідчено парний сполучник *раз...то*: *тут близ'ко кл'адвишче / вико'пайте йа'му / і да'вайте йо'го схороним / раз н'ї'х'то ни приї'їжд'їжа / ни при'ходе / то'хорон'їт'* (ГПК, с. 83). Також фіксуємо кон'юктив *раз...а*, де другий компонент надає головній частині речення ще й протиставного значення: *ну раз ви д'їв'чата ни'будите н'ї'чого / а йа'буду все справ'л'ат' так йак по'ложино* (ГЧ, с. 397). Специфіку діалектного мовлення становить не тільки порушення прямого порядку слів у простому реченні [Бєвз., с. 75], але й препозитивне розташування підрядної частин в складному реченні: *а йа ж з'найу / шо раз'баба* (пропущено *розсердилась* – Г. М., Т. Ш.) / *їа йїї дотикла до тих п'їч'їнок / шо в'же ж ба'бус'а об'ї'зат'їл'но с'каже Васи'лев'ї / шоб в'їн пи'їв'їрив м'їне* (ГЧ, с. 140).

Реальні умовні ССВ репрезентовано в складнопідрядних реченнях із відприслівниковим сполучником *коли* та його фонетичним варіантом *кол'и*: *їаг же'будут' л'уди жит' / коли ни мо'л'очине'жито і все* (ГЗП, с. 38); *по до'роз'ї / кол'и зустр'ї'чайут' про'хожих л'удей йїм'низ'ко клан'айц':а мо'ло'да* (ГЗП, с. 46); *коли ко'тушка з на'п'радиними'нитками бу'л'а'повна / ц'ї'нитки з'мотувал'и у клуб'ки* (ГЗП, с. 75); *на с'волоц'ї за'битий гвоз'д' / і так во'на над кро'ват':у ни'далеко / то'мати спит' / і кол'и*

ди¹тина прос¹нулас¹'а / в¹з'ати за моту¹зок / йа¹кий прив'язаний до ко¹лиски і колих¹нути / ни вст¹вайуци [ГЗП, с. 288]; ну йа¹кий же ти св'аш¹чен:ик / кол¹и ти ни запи¹чатав б'ідного т'іл¹'а (ГЧ, с. 73) та парні кон'юктиви ко¹ли...то, кол¹и...то: тут ко¹ли чоботи мате¹р'і з ніг // то йа вже йіх п'ідхва¹чу (ГПК, с. 280); кол¹и хол¹одна зима / то бу¹ли з сук¹на світи шил¹и (ГЧ, с. 410); у поїзд'і по¹вин:о бути не¹парне число / бо ко¹ли йідут на¹зад з моло¹дойу / то долж¹но бут' парне (ГЗП, с. 47). Зафіксовано речення з нетиповим розташуванням предикативним частин: а с'уда йа ходила в ш¹колу / то і д'ідов'і чоботи (взувала – Г.М., Т.Щ.) / ко¹ли д'ід п'риїде з ко¹н'уши¹'і (ГПК, с. 306).

Зрідка спостерігаємо заміну компонента то на та: ни¹хай ко¹ли д'івчатка сло¹бодн'і та при¹б'іж'ат та напли¹тут' йа¹кий в'іночок (ГПК, с. 250). У одному з текстів із північних середньонаддніпряньських говірок виявлено парний умовний сполучник т'іки...дак: т'іки б'іл'ш п'іди / дак йа то¹б'і й'уши по¹д'ри¹вайу (ГЧ, с. 50).

Також фіксуємо, що умовні ССВ може реалізувати кон'юктив ко¹ли та його парний варіант кол¹и...то, синонімічний до йа¹кшо...то: кол¹и у мол¹одойі с'ім'йі зйавл'айуц':а д'іти / йіх кол¹и хайут' у л'озов'ій кол¹ис'ці / п'ідв'ішин'ій до стел'і на п'іч'і або над п'ідлогою за допо¹могоюу ве¹р'веч'ок (ГЧ, с. 415); кол¹и по¹шиїут' / то п'лат'ачка но¹вен'кі бу¹ли (ГЧ, с. 412). Зрідка ужито парні сполучники шоб...так, шоб...то: так пенс'ійка ж ма¹ла // шоб ни го¹род / так шо ж за ту пенс'ійу (ГЧ, с. 181); а в'ін йак учивс'а / йак год з'йде¹ / йа йаїц'а в рот'і ни дир'жу / шоб ни Паска / то й то¹д'і б ни покоштувал'а (ГПК, с. 177).

Для вираження потенційної умови, «що не зумовлює реального наслідку» [16, с. 75], у досліджуваному ареалі слугують одиничні йак¹би, (йаг¹би, йа¹би), а¹би та парні кон'юктиви йак¹би...то, йаг¹би...то, йаг¹би...так, йаг¹би ... дак. Умовний складний сполучник йак¹би та його фонетичний варіант йаг¹би найчастіше вживані з дієсловами умовного способу в ССК: те¹пер би мо¹її б'ід'іти і в рот би ни вз'ал'и / а може / і йіл'и / йак¹би зробив (ГЗП, с. 146); йа б вас вил'ичив / йаг¹би ви мо¹лодша (ГЧ, с. 164); хва¹к'тично в'ін к'інооп'ратор м'іг би бут' / йаг¹би була в н'ого ос'в'іта і мож¹ливос'т'і (ГЧ, с. 216); йа й шчас би йіл'а / йаг¹би хто нап'ік (ГЧ, с. 358); ц'іла ва¹тага д'ітей / і о¹це ка¹же видратували ми¹не так / шо йак¹би пої¹мав хот'би одно¹го / у¹бив би (ГЧ, с. 138). Нерідко спостерігаємо парцельовані конструкції, де подано тільки підрядну частину умови: а ти¹пер лехко жит' / та н'ікол'и // йак¹би вирнул ис' го¹да (ГЗП, с. 114); страш¹на ц'а воїна / д'іти // йак¹би ви йіх ни бачил'и і ни зна¹л'и ц'і йейі воїни н'ікол'и і ва¹ш'і д'іти / шчоб ни дождал'и (ГЧ, с. 187); от та¹к'і бублики / та¹к'і рум'ян'і / а та¹к'і ж добр'і // йак¹би Ви зна¹ли / Бо-о-же / а би ти¹пер хоч та¹кий бублік (ГЗП, с. 98); і о¹то йак вит'агнеш з печ'і / а в'ін по¹репаний та¹кий / і з бур'аком й ка¹л'иною / о / йак мот'неш / так аж // йак¹би шче дал'и в:ол'у на¹їїстис' / а то шче ж в:ол'у ни най¹сис'а (ГЗП, с. 98); а бу¹ли ж хл'опц'і / та бу¹ло хл'опц'ів / йа то¹б'і ка¹жу // йак¹би йа т'іки схот'іл'а (ГЧ, с. 134); йа ж со¹гласна / шоб в'ін жи¹нивс'а // ну йаг¹би був жи¹нивс'а та брав у хату с'уди (ГЧ, с. 173); хоч чим¹небут' йак¹би покрив // тре ж зам'іж бу¹ло д'івч'атам ви¹ходить' (ГЧ, с. 198); йаг¹би ж в' мене був хаз'айін // або йа та¹ка зажив'н'іша / та тре ж і по¹дарки нис'ти / так жи ж н'іх'то і ни дивиц':а на тебе (ГЧ, с. 164); ну та ми¹н'і хва¹та й то¹го // т'іки йаг¹би ж ни та¹ке доро¹ге // а то ж во¹но та¹ке доро¹ге / шо ни до¹купис'а (ГЧ, с. 205); дак о¹то вже йаг¹би йа л'уч:е бу¹ла в мерл'а // а то йо¹го вбито (ГПК, с. 41); йаг¹би ж ми хоч об¹мили йо¹го // а то так по¹ставим (ГПК, с. 108), передаючи незакінчену думку. Спорадично в таких конструкціях фіксуємо варіант йа¹би: ; ота¹ко вже ми¹н'і важко // йа¹би ж бу¹ла пом'іч ми¹н'і (ГЧ, с. 344); шоб т'іки воїни ни бу¹ло / а шо д'іт'ам мо¹лодим о¹це роботи ни¹ма / це д¹руге д'іло // йа¹би робота бу¹ла д'іт'ам (ГЧ, с. 354).

Зрідка зі значенням умови фіксуємо сполучник а¹би: от а¹би о¹це го¹да ве¹рнул ис' / зам'іж би н'ікагда ни п'ішл'а б (ГЧ, с. 135); а мож¹на жит' / о¹це а¹би ни це да¹влен'ія (ГЧ, с. 284); та ти¹пер би / а¹би вам о¹ц'і жи¹н'ва / так ви б ни схот'іли б'і бачит' / а¹би хоч вас о¹це од¹ну по¹слав вйа¹зат' (ГЗП, с. 107).

У більшості говірок досліджуваного ареалу зафіксовано парний сполучник йак¹би...то та його фонетичні варіанти йаг¹би...то, йа¹би...то, що функціують у складнопідрядних реченнях, головна частина яких містить присудок, виражений дієсловом умовного способу: м'її бат'ко то¹же по¹мер / почт'і у воїну // так шо йак¹би ни вмер / то йо¹го ж у першу

очирид' забрали б / бо в'ін йа'кес' зван'їе мав / бо у войн'ї йа'к'їс' х'в'їнс'к'їй войував (ГЧ, с. 306); чириз те по'чавс'а та'кий ви'ликий в'їд'т'їк із си'ла / моло'д'ї в основ'ному і йа'к'би ни ц'а михан'їзована / так ска'зат' допо'мога / **то** ни з'найу / йа'к'ї б були ризул'тати (ГЧ, с. 213); ти'пер йа'к'би оживили на'сил'но / **то** і бат'ки ни всид'їли в'хат'ї / лит'їли б'безв'їсти (ГЧ, с. 220); а на д'ругу н'їч в'їн у'же собравс'а та по'їхав // бу'л'о три дн'ї с'їм'нац':атого / йа'к'би ни т'ї три дн'ї / **то** ни пирипи'сал'ї б (ГЧ, с. 289); ти'пер то'же йа'к'би хто на'п'їк бур'а'к'їв з ка'линойу / **то** йїл'ї б (ГПК, с. 178); йа'к'би в'їн був у зуб у'даривс'а / **то** н'їчого б ни бу'ло (ГПК, с. 105); на'ш'ї бат'ки йа'к'би повста'вали / **то** вооби'че б попе'ре'л'акувалис' (ГЧ, с. 406); йа'к'би ни в'їйна / **то** ма'ма гроше'ї була б ба'гато запла'тила (ГЧ, с. 490); ни'е по'дужайиши у'же ж прит'а'г'ти // бо йа'к'би по'дужала / **то** йа б п'їшла / одру'бала / прине'сла йа'ку са'ма з'нала (ГПК, с. 113); ма'ти т'кала / **то** йа'к'би го'тове бу'л'о / **то** йа б'бл'атом'била / а са'ма йа на'кинут' / ни в'м'їю / ни нав'чилас'а (ГПК, с. 114); йа'к'би мо'їа ма'ти / йа'к' жи'л'а див'їно'сто три'годи / **то** може б роска'зал'а (ГЗП, с. 239). Зрідка фіксуємо парний кон'юктив йа'к'би...так: ка'н'єино / ти'пер жи'ж / йа'к'би ти'пер та'койу'кодрийу вк'ривс'а / ко'л'уч'ойу та к'їст'рице'їу / **так** ни зас'нув би / а то'д'ї с'пал'ї й ни ч'ул'ї (ГЗП, с. 234), а в північних середньоаддніпрянських говірках зрідка поширені його варіанти йа'к'би ... дак, йа'к'би ... да: йа'к'би ви ме'н'ї в'їдро'цеме'нту де дос'тал'ї / **дак** йа б з г'л'їнойу розви'л'а / да з п'їс'ком / да за'мазал'а (ГПК, с. 41); ну ни бил'ї / **так** шоб' бил'ї // йа'к'би дак зароб'ив / **дак** і бил'ї б жи' / п'л'отка й п'їсто'л'ет (ГЗП, с. 43); а йа йа'к'би бу'л'а ни посл'ухал'а **да** і забрал'а б (ГЧ, с. 82).

Засвідчено складну синтаксичну конструкцію, у якій підрядну частину зі сполучником йа'к'би пояснює ще кілька підрядних частин, уточнюючи її зміст: ну ни ска'жу йа / шо / йа'к'би о'це у нас / йа'к' о'це йа ни'годна / і шоб до' мене хто приї'шов / шо о'це допо'мога / шоб ми'н'ї води вит'агло / вни'сло топл'ива / **то** може б йа'рачки (ГЧ, с. 162).

Цільові сполучники шоб, шоб, дл'а'того шоб реалізують у ССК відношення мети. Літературно нормативний кон'юктив у текстах засвідчено зрідка: а то'ж о'тим та'кий с'їкач'їе / та бу'ло о'то'ж у др'їб'нен'ке по'терти / **шоб** ва'рити йї'ї бу'л'о [ГЗП, с. 195]; дак'с'їйал'ї ко'нопл'ї / то'д'ї р'вал'ї / йа'к' у'же во'но дос'тигне / мо'чил'ї у во'д'ї / ну на два т'ижн'ї / **шоб** вол'окно одста'вал'о (ГПК, с. 63); ше'хуже бу'л'о / бу'л'о йа ни най'ду т'рап'очки / **шоб** ди'тин'ї шта'н'їшки пол'а'тат' (ГПК, с. 177); за'раз же с'л'їдом іде моло'дий іде з' своїми бо'їарами / св'їтил'ки / і старос'ти ж ц'ї / і п'їд по'рогом сто'їат' / у'же **шоб** викуп // моло'духу **шоб** куп'л'ати (ГПК, с. 329), причому спорадично фіксуємо паралельне вживання шоб і шоб в одному реченні: то'пил'ї со'л'омойу / а на ло'мац'ї / **так** йа'к' ш'ч'їтка з со'л'оми з'робл'ана і вим'їтал'ї тим поме'л'ом гет' той'поп'їл' / **шоб** гарно са'дит' хл'їб / **шоб** ни в'поп'їл' / о'то поме'л'о нази'вал'ос'а (ГПК, с. 169). Найчастіше в середньоаддніпрянських говірках функціює фонетичний варіант шоб (його вжито 1690 разів): т'реба вс'у ж роз'бит' / **шоб** вит'аг'ти з'в'їд'т'ї мед (ГЧ, с. 38); губку це в'же то'жи з'вати ск'ручува'ли / та'ке круг'л'ен'ке / і встав'л'ал'ї в'попил' / **шоб** во'но розго'р'ал'ос'а (ГЧ, с. 40); і то'д'ї у'же у'тром / **шоб** с'їрни'ки ико'номили ж / дак луч'ини бу'ли (ГЧ, с. 40); а ми до'їар'ки пос'їдали / **шоб** нас'д'ад'о в'їз (ГЧ, с. 88); старалис'а л'уди / **шоб** йа'кас' ма'синка бу'ла / йа'кас' ко'вбаска бу'ла / ну старалис'а **шоб** на Паску ж та'ки / йа'куе' ко'вбаску спик'ти / до'маи'н'у ко'вбаску (ГЧ, с. 102); а то'д'ї те'масло пирикидали кудис' в'холодну'воду / **шоб** во'но **шоб** на холо'дн'їй во'д'ї зб'їгалос'а до'купи те'масло (ГЧ, с. 106); і о'то'робл'ат' к'ислу ка'пусту / **шоб** ва'рит' (ГЧ, с. 125); отк'рил'ї за'слонку в пи'ч'ї / **шоб** вит'агува'ло (ГЧ, с. 133); о'туди т'реба в'їдир'шестиро / **шоб** поку'пац':а // ба'гато (ГЧ, с. 148); сто'їат' о'то мнут' / но'гами вими'найут' / **шоб** мн'а'ке во'но бу'ло (ГЧ, с. 159); це т'ре п'їв'году скл'а'дат' пенс'їю / **шоб** привиз'ти'тону бри'кету (ГЧ, с. 163); л'уде старал'ис'а / **шоб** бу'л'а зим'л'а і да'рил'ї сво'їм'д'їт'ам (ГЗП, с. 157); во'на бист'рен'ко на'сипала борш'чу / там'кашки йа'койїс' на с'т'їл' / **шоб** во'на вича'хла (ГЧ, с. 139); т'їки по'сад'ат' пиши'ч'ки / **шоб** ва'рит' д'їт'ам / там'ра'дочк'їв ск'їки [ГЗП, с. 192]; а то бу'л'о йа'к' на'сипиши на с'ковороду / **шоб** і'ж:арит' у п'їч'ї / **так** во'на а порозд'войуйиц':а [ГЗП, с. 193]; там'моло'д'ата / о'нук'оже'н'ивс'а / та ше'с'пали / а во'на ус'тал'а **шоб** на'терти бур'а'ка с'вин'ам [ГЗП, с. 195]; йа'к' спи'ч'ак' викине ку'ниц'у / о'цей / очирит'ина / викине'

ку^ниц^у / іди^{мо} рват['] на['] в['] іник / **шоб** обм['] і['] тат['] наву['] тину [ГЗП, с. 203]; ши['] ниц['] у['] мел['] ут['] у['] же на['] паску / **шоб** б['] ілі бу['] л['] о [ГЗП, с. 225]; а то['] д['] і бу['] л['] о ру['] бел['] і ка['] ч['] алка / і р['] адни['] ки ка['] ч['] аймо / і сороч['] ки ка['] ч['] аймо / **шоб** б['] іл['] а бу['] л['] а со['] роч['] ка [ГЗП, 278]. Для діалектного мовлення середньонаддніпрянців характерне нанизування підрядних речень мети зі сполучником **шоб** для підсилення змісту висловленої думки: і ми це соб['] і['] раймос['] і б['] іжи['] мо / **шоб** поки['] л['] уди['] зийду['] :а / **шоб** разом стан['] ови['] :а на бур['] а['] ки пол['] от['] жи['] ж; го['] ду['] йу / ста['] райус['] / йак ми['] н['] і ни['] йе / **шоб** поро['] с['] а зако['] л['] от['] і ок Розд['] ву / й од['] Пас['] ц['] і / **шоб** у['] мени бу['] л['] о вси['] да с['] в['] іже / вси['] да бу['] л['] о / **шоб** ка['] жде бу['] л['] о / і во['] на / і йа / і о['] це ми в['] дови / і в['] нейі ни['] ма / чо['] ло в['] ік у['] мер / а **шоб** ка['] жде го['] тови['] :а / **шоб** бу['] л['] о поро['] с['] атко хоч ма['] л['] ен['] ке / хот['] ви['] л['] ике / хот['] йа['] кен['] і буд['] / а **шоб** бу['] л['] о на п['] разник [ГЗП, с. 34]; ма['] зал['] и / при['] би['] рал['] и / сти['] рал['] и у['] се / **шоб** бу['] л['] о ч['] исто / **шоб** по['] р['] адок був [ГЗП, с. 249]; і ше а['] би тра['] ви['] ч['] ка так бу['] л['] а / **шоб** о['] це пол['] от['] но на во['] диц['] :і / і **шоб** із['] верху на тра['] ви['] ц['] :і / **шоб** із['] верху на тра['] ви['] ц['] :і [ГЗП, с. 34]; і шче б['] жи['] лат['] іл['] ного бур['] а['] ка са['] харного т['] рошки на['] р['] ізат['] в с['] кибоч['] ках і при['] кл['] асти / то['] д['] і шар ог['] ір['] к['] ів / то['] д['] і в['] п['] ят['] шар ка['] пусти / то['] д['] і шар ог['] ір['] к['] ів / хара['] шо с['] топ['] чуйим / с['] топ['] чуйим / **шоб** во['] но са['] мо / **шоб** ми ро['] с['] іл['] ни да['] вал['] и / **шоб** во['] но ро['] с['] іл['] пу['] стило / це ми вос['] и['] ни ро['] бим на вс['] у з['] иму о['] то та['] кички / **шоб** во['] но ро['] с['] іл['] пу['] стил['] о [ГЗП, 198]. Трапляється сполучник **шоб** у незакінченій підрядній частині речення, зміст якої зрозумілий із контексту: пл['] а['] точок о['] дин / а['] в['] ечир['] і ви['] пириш['] і б['] іжиш['] у клуб і йо['] го су['] шиш['] / **шоб** те [ГЗП, с. 208]. Л. В. Шитик кваліфікує складнопідрядні речення зі сполучником **щоб** як причиново-цільові, якщо підрядна частина є заперечною [14, с. 171]. У такому випадку сполучник **шоб** може виражати синкретичні ССВ: то йа поса['] ж['] айу / див['] л['] ус['] а / **шоб** і ни пол['] опал['] о / **шоб** ни при['] го['] р['] іл['] о все / йак зол['] ота по['] пи['] чу [ГЗП, с. 30]; нас['] іпаймо му['] ки на стіл / **шоб** ни прис['] тало / нас['] іпаймо му['] ки чи['] мало / **шоб** ни прис['] тав по['] пил / а **шоб** му['] ка бу['] л['] а (ГПК, с. 203); карто['] линку об['] р['] іжимо та накл['] а['] дем ту['] ди / **шоб** во['] но ни за['] го['] р['] іл['] ос['] а / то ка['] га['] нец['] (ГЗП, с. 242); обру['] ч['] і над['] і['] валис['] а жи['] л['] ізн['] і / **шоб** ц['] а д['] іжка ни роз['] палас['] а (ГЧ, с. 106); і т['] і су['] л['] ійі бу['] ли по['] л['] етин['] і ло['] зойу / **шоб** во['] ни ни роз['] би['] валис['] а (ГЧ, с. 107).

Зрідка фіксуємо складений кон'юктив *дл'а того шоб* (9 разів), причому частіше такий сполучник ужито в розчленованому вигляді, що в розмовному мовленні відповідає паузі перед *щоб*: ну дири['] вина по['] вин['] :а бу['] ти д['] іамитром ни менше т['] трид['] ат сан['] т['] імитр['] ів / дл['] а то['] го / **шоб** полу['] чилис['] , н['] очви [ГЗП, с. 289]; д['] верки дл['] а то['] го / **шоб** в ди['] мар['] за['] ходиш['] і зат['] к['] нути / зат['] кало наз['] ивалос['] / і зат['] к['] нути це зат['] кало / **шоб** із['] печ['] і / **шоб** га['] р['] аче по['] в['] ітр['] а ни ви['] ходило [ГЗП, с. 289]; с['] ічина ка['] пу['] ста ж дл['] а то['] го / **шоб** зв['] арит['] / а шат['] кована на п['] ір['] іж['] ки / на ва['] речники / так мас['] тит['] [ГЗП, с. 296]; ко['] лис['] так у сто['] га / це дл['] а то['] го / **шоб** нам пол['] у['] чит['] уро['] жай сл['] у['] чай (ГПК, с. 68); до там сто['] йал['] о до б['] борошно до там шчо та['] ке су['] хен['] ке дл['] а то['] го / **шоб** в хату брат['] / хи['] жса / хи['] жса бу['] л['] а (ГПК, с. 80); шо ми ро['] били о['] це пол['] от['] но дл['] а то['] го / **шоб** у['] д['] іц['] :а (ГПК, с. 347); мо['] ло['] тили дл['] а то['] го / **шоб** со['] ломіан['] і бу['] ли кри['] ш['] і вс['] і / т['] реба бу['] ло ку['] л['] і (ГЧ, с. 192); а шче був та['] кий з['] вичай / шо за['] прошина теш['] ча по['] вин['] :а з['] вчора од['] іс['] лат['] до з['] ат['] а все ну['] жне дл['] а то['] го / **шоб** ви['] ікат['] млин['] ц['] і (ГЧ, с. 256).

Цільовий сполучник *аби* фіксуємо значно рідше (119 разів), він приєднує підрядну частину лише спорадично (*і йа б за ним шче уха['] жувал['] а / а['] би в ін['] т['] іки був жив* (ГЗП, с. 166)) і може бути не на її початку [*і то ж во['] ни зби['] ралис['] а йти а['] би скор['] іше в['] поле* (ГЧ, с. 226)]. К. Г. Городенська зазначає, що в літературній мові серед цільових цей сполучник з'явився лише в середині ХХ ст., а здебільшого його кваліфікують як властивий діалектному і розмовному мовленню, фольклору зі «значенням мети взагалі», а О. О. Потебня «називав це значення умовно-бажальним» [4, с. 77]. У середньонаддніпрянських говірках кон'юктив *аби* часто уживаний у складних реченнях саме з таким значенням: *і то ткат['] та['] к['] і р['] адна / і вкри['] вал ис['] а ж['] ними / то шо ж а['] би те та по['] бачил['] и* (ГЗП, с. 189); *а то на['] л['] ивал['] и о['] л['] ійу у ка['] ганч['] ик / пал['] а['] марч['] ич['] ок / оч['] ири['] тинка / д['] удоч['] ка / оч['] ири['] тинка / і о['] то го['] рит['] / бли['] скайе / а['] би бли['] скало* (ГЗП, с. 106).

Складений сполучник *аби т['] іл['] ки, аби т['] іки* засвідчено 3 рази в складнопідрядних реченнях із підрядними мети: *то од['] а['] йеиш['] у['] се / а['] би т['] іл['] ки зай['] мав* (ГЧ, с. 187); *та['] ка['] мати /*

шчо скр'із' би об'їздила **аби** **'т'іл'ки** з д'іт'мі бут' (ГЧ, с. 405); доч'ка жи'ве / добре / /держит' і ко'рову / й с'вин'і / усе йе / і ми'н'і да'їут' / **аби** **'т'іки** йа / йїла (ГЧ, с. 283–284) та 3 рази в складних реченнях з умовно-бажальним значенням: а ти'пер шо / ну ни з'найут' во'ни н'їчого / **аби** **'т'іл'ки** / добре було йїм (ГЧ, с. 421); з ка'линойу ва'реники з бур'а'ками / й пир'їж'ки з бур'а'ками // і / добре бул'о / **аби** **'т'іки** бул'о (ГПК, с. 179), причому в одному з них без конкретизації мети: а ми вже та'ке / **аби** **'т'іки** (ГЗП, с. 54). Парний кон'юктив **аби...та** засвідчено 1 раз: **аби** ж / розум то'д'і був **та** за т'їейу су'с'ідкоюу **та** при'б'їгти **та** в тру'бу за'л'їзти **та** си'д'іт' у ц'їй тру'б'і (ГЧ, с. 428).

Допустові сполучники реалізують відношення «зворотної зумовленості», коли зміст підрядної частини обмежує дію в головному реченні, однак усупереч цьому вона все-таки відбувається [див. за: 4, с. 78]. У текстах із середньонаддніпрянських говірок фіксуємо кон'юктиви *хоч, хоть, хоч і, хоть і, хоч...то, хоч...до, хоч...ну, хоч і...а, хоч і...але, хоч і...ал'и, хот'...то, хот'...а, хот'...ну, хот'...але, хот'...але^н, хот'... а за'те*.

Слово *хоч* часто уживане в текстах із досліджуваних говірок, наприклад, у північних і центральних середньонаддніпрянських говірках Південної Київщини його фіксуємо 60 разів, однак часто це обмежувально-видільна частка: *да / думайу / зароб'л'у ж хоч шчо'небуд'* (ГПК, с. 31); *во'на ше / учит' йїх / йак там / а йа / шийу / виши'вайу / у'же виши'вайу / а то б йа й ни з'рамотна / а то хоч розти'шус'а* (ГПК, с. 42); *йа / йїсточки ж / хочу / дай ми'н'і хоч раз шо укинут' у рот* (ГПК, с. 85); *по'зичте ми'н'і хоч м'їшечок / в'їде'р с'т'іки жи'та* (ГПК, с. 82); *д'адина сла'б'їла / а в'ін п'їшов та ро'бив на рад'гос'п'і / та'ки хоч хл'їбинку при'ни'се / д'іт'ам увечир'і* (ГПК, с. 136). Нерідко це усічена форма дієслова *хочеш*, від якої й походить сполучник *хоч*: *ти'пер аби з'роши / купиши шо хоч* (ГПК, с. 73); *Паску / у / чому у'годно о'це ж / зараз ни'чем / ... до в'кухл'їку / до у / чому хоч / на'ти'чеш / йа'ких хоч* (ГПК, с. 75); *а цей / тону зе'р'на дав // а ти шо хоч те й ро'би з ним* (ГПК, с. 120). І тільки в 13 випадках фіксуємо або простий допустовий кон'юктив *хоч*: *вже во'но с'їдає / хоч де й / робиц' : а там к'ручка* (ГПК, с. 113); *мастимо см'їтанойу / а йак ни'ма / то й так і су'хен'к'і йї'мо / хоч і ко'рова йе* (ГПК, с. 225), або в складі парних сполучників *хоч...то, хоч...до, хоч...а, хоч...ну, хоч...але, хоч... ал'и*: *хоч йа'ку вже / пен'с'їйу да'їут' / то ше / кажут' сп'а'сиб'ї* (ГПК, с. 130); *хоч / дал'ї од'суниц'а / то би'ре за ти'й пов'їдок і во'рушиши / а то бл'їжче с'їдайши до кол'їски* (ГПК, с. 231); *а ти'пер с'м'їт' : а вс'ї ви'нос'ат' на / улиц'у / хоч би й хо'т'ів / до ни / будиши прат'* (ГПК, с. 101); *хоч це вже го'да пройшл'ї / ну з с'їл'с'к'їми в'їс'т'ами йа дру'жю* (ГПК, с. 120); *у кол'госп'і с'тал'о хоч і / кажут' шо по'гано / а в кол'госп'і с'тал'о к'рашче* (ГПК, с. 133); *бул'ї ми і в / хутор'ї миж'овому / то там хоч і чу'жа бул'а / ал'ї бул'о гу'кал'ї* (ГПК, с. 232); *во'на хоч і ма'ла / але та'ка йак с'тупка* (ГПК, с. 253); *хоч ви вми'райте ... / а все'р'івно в'ін ми'не вже / зараз / в'їз'ме* (ГПК, с. 310); *хоч в'ін йо'го і / од'ав / ни п'їшов на Соло'вки / од'ав / але в'ін вс'у жиз'н'ї п'їкс'а за ним* (ГПК, с. 352); *хоч і ха'рошим по'с'їяла / але од'не п'їшло* (ГПК, с. 355). Відзначимо, що другий компонент парних сполучників виявляє варіативність: у більшості середньонаддніпрянських говірок фіксуємо *то, а, ну*, тоді як у північній частині – *до*, а в західній – *але, ал'и*. Дослідники називають парні допустові сполучники із другим компонентом *а, але* допустово-протиставними, де перший компонент передає допустово-обмежувальні відношення, а другий – протиставні [див. за: 4, с. 79–80]. Простий сполучник *хоч* та його парні варіанти може ускладнювати частка *ї*: *вс'ї жи'в'ї / хоч і бол'їймо* (ГЧ, с. 250); *ал'ї ж на'їстис'а / можна було / хоч і ни / добре було* (ГЧ, с. 316); *вси до з'раму / го'товилис' / то'жш / хоч і ни було так рос'кошно* (ГЧ, с. 360); *хоч і хл'їб пи'їн'чаний / а ни гол'о'довка* (ГЧ, с. 365); *а жили ми хоч і / б'їдно / хоч і / дуже тру'дилис'а в кол'госп'і з / ран' : ого / ранку до / п'їзн'ойї / вечора // і п'їш'ком хо'дили / дуже да'леко на пол'а / і вру'чну все оброб'л'али / але були ми і моло'д'ї* (ГЧ, с. 388–389).

Також у досліджуваних говірках фіксуємо фонетичний варіант *хот'*, нерідко ускладнений часткою *ї*: *ми'н'і чо то так с'тукнул'о в / гол'ову / шо йа в Чор'нобил'с'ких / сел'ах / їду / хот' / йа йїх ни / бачил'а й ни з'нал'а* (ГПК, с. 125); *а то'д'ї ми мо'гли шос' / поз'волит' / хот' / з'роши / мени / і / то'д'ї ди'шевше все було* (ГЧ, с. 207); *о'то хот' / і бал'ан'да / о'та / все'р'івно ни / можна / дурно / йїсти* (ГЗП, с. 43); *з'верху / шапку і во'но со'б'ї сто'їало /*

хот' і дошч воно ни замо'кал'о (ГЗП, с. 223); *яа б у'мерл'а б ни п'иш'ла туди / хот' і ни п'ишки* (ГЧ, с. 176); *ц'і хати обмазували г'линойу то'д'і / хот' і кир'пична* (ГЧ, с. 211); *в'с'ак'і ігри орган'ізували / весило було / хот' і т'а'жола жизн' була* (ГЧ, с. 249). Сполучник **хот'** може перебувати в складі парних сполучників **хот' (і)...то, хот' (і)...а, хот'...ну, хот' (і)...але, хот' (і)...але"**, **хот'...а** *зате: д'іти у'мене йе / та жи'вут' далеко / хот' би й рад'і допомогти / то ни'ма ж воз'можност'і / бо т'реба на ро'боту* (ГЗП, с. 163); **хот'** *во'на й согл'асна / то можут' ни од'ат' / а т'іки бат'ко та мати йак согл'асн'і / то'д'і во'на п'іде* (ГЗП, с. 251); *н'і хун'даминт'ів ни бул'о н'і'йак'іх / а хот' і робл'ат' / то та'к'і кирп'чан':і* (ГЗП, с. 315); **хот' і** *дал-е-еко в кл'уб / а та'ки іду'боса / а чир'і'вики ни'су в ру'ках* (ГЗП, с. 272); **хот' і** *горе / а тан'ц'уват' ішли* (ГЧ, с. 330); *о'це вже хай хот' заб'і'райут' / ну ни пол'ізу н'і'куди хо'вац':а* (ГЗП, с. 68); **хот'** *у нас го'род і нив'ликий / ну всер'івно / ко'пати ни'ма йак* (ГЧ, с. 407); *йа це хот' ра'бин'а кол'госп'івс'ка нис'часна / але ж це йа пон'і'майу* (ГЗП, с. 352); *йа хот' і с'тарша 'д'нейі / але" йа бул'а та'ка за'муче"на* (ГПК, с. 137); **хот' і** *б'ідн'іше бул'и / а зате висил'іше бул'о / о* (ГЧ, с. 471), а в північній частині досліджуваного ареалу – **хот'...дак:** *дуже гул'ал'и гарно / а ти'пер хот' і гул'айут' / дак та'ка чел'ад' ни с'ходиц':а* (ГПК, с. 81). Відзначимо, що трапляються випадки, коли другий компонент парного сполучника вжито першим: *йак Перше т'равн'а / то соби'раймос'а / хот' і на х'верм'і н'іколи* (ГЧ, с. 210); *ну с'в'а'та / с'в'а'та бул'и дуже / хот' було і горе нам'жити* (ГЧ, с. 466).

Зрідка з допустовим значенням ужито сполучники *хай, хай...а, йак ни, йак ни...але, дарма шчо...а, дарма шо:* *і в'ін по в'с'ому силу і ни т'іл'ки тут / а й в'інших с'елах зби'рає ста'р'і хвото'граф'ійі / ни коп'ійі / ни пириз'йомку / а са'мий ориг'і'нал'ний вар'і'ант / хай во'на по'бита шаш'іл':у / хай там все* (ГЧ, с. 215); *о'це ж на'ша кончила вже / ну хай у'нейі с'аме мал'і д'іти / а робит'* (ГЧ, с. 260); *на Паску то'жи пик'ли / йак ни (=хоч і) т'рудно* (ГЧ, с. 197); *знайтите / о'це йак ни (=хоч і) в'ажко / але ж молод'о'ж йе молод'о'ж* (ГЧ, с. 192); *о'так гул'ал'и / дарма шчо в'род'і й б'едно жил'и / а жил'и л'уди весил'о* (ГЧ, с. 186); *і м'іжду п'роч'ім в'мене кавал'ери бул'и й хо'рош'і х'лопц'і / вибрат' було з'чого це ч'есно / дарма шо йа та'ка с'іл'с'ка д'івчина* (ГЧ, с. 143).

Порівняльні сполучники (*як, мов, ни'мов, н'іби, наче, йак і, так само йак і, н'іж, ан'іж, чим, ч'ім*) виражають порівняльні ССВ між частинами складного речення. За значеннєвою специфікою ССВ дослідники вирізняють три різновиди цих кон'юнктивів: сполучники ірреального порівняння, або подібності, сполучники, що виражають цілковиту однаковість, та сполучники констатації якісної чи кількісної переваги [див. за: 4, с. 84–85]. У текстах із середньонаддніпряньських говірок значення ірреального порівняння з відтінком сумніву, непевності чи припущення виражають сполучники *мов, ни'мов, наче, н'іби, шо*. Ці кон'юнктиви фіксуємо в текстах нечасто, здебільшого слова *ни'мов, наче, н'іби* є частками: *во'ни ни в'ір'ат' / кажут' / шо мов по'бил'и чи шо* (ГЗП, с. 43); *бул'о / по'гано / ни'добре" т'о'же / а жит' чос' мов висил'іше бул'о / а ти'пер та'ке / ни'мов і жит' т'реба / так у'же і жит' ни хочиц':а* (ГЗП, с. 79); *йа й забула / ну мед теж був / в бан'ках р'аніше наче ж ни було меду* (ГЧ, с. 107); *йа гарно в'чилас' / все н'іби йшло в'мене нор'мал'но* (ГЧ, с. 141).

Найчастіше фіксуємо порівняльний сполучник *наче:* *к'ішка м'аукайе / наче кри'чит'* (ГЧ, с. 267); *р'ад'но пост'еле / та ми с'іли кру'гом миски / та ту кар'топл'у вийіли / наче ми йі'йі ни бачили* (ГЧ, с. 332); *і'дут' д'івч'ата наче ц'в'і'тут' / у л'ентах / у сороч'ках / у карсетах / в сп'ідниц'ях* (ГЧ, с. 408); *во'ни йо'го закр'или й три дн'і де"р'жали / мучили там у бан'і / а пот'ім уз'али / ви'дут' йо'го / гон'ат' / наче йа'кого про'ступника на Обухов* (ГПК, с. 83). Зрідка засвідчено кон'юнктиви *мов, ни'мов, н'іби, шо:* *дак ск'рин'а / та'ке з'робл'іне мов сунду'ком д'іл'о // дак о'то та ск'рин'а / о'то та'ке* (ГПК, с. 53); *п'рамо ота'ко з'робил'о жи'в'іт / мов во'но скип'іл'ас'а кров* (ГЗП, с. 196); *то'д'і л'уди йшли т'очно шо на п'разник на го'лосу'ван':а* (ГЧ, с. 194).

ССВ цілковитої однаковості репрезентують сполучники *йак, йак і, шо, так само йак:* *а то'д'і йіх т'і пал'д'ниці о'так с'тавл'айут' йіх / йак о'то у мага'з'ін'і* (ГЧ, с. 56); *ну какл'ет'ів менше го'товил'и / йак ти'пер* (ГЧ, с. 68); *пирикл'а'дал'и г'ір'ки ка'пустойу / добр'іш'і бул'и / йак ти'пер у бутил'ках* (ГЧ, с. 87); *вис'нойу гойдалку ро'бил'и / ігри /*

*танці / у кир'сетах д'івчата / **йак** 'ц'ац'ки бу'ли (ГЗП, с. 158); та'к'і с'т'іл'чики по'роблин'і / ма'лен'к'і / **йак** о'то п'ід ко'рову / шо до'йат' ота'к'і стіл'ц'і (ГЗП, 188); т'іки во'но видобане **йак** д'іжич ко'ю о'то до'ваноч'ка (ГЗП, с. 283); **йак** і йа о'це вдо'ва бу'ла / л'удс'кий роб'іт'ник був / робил'а / а ходил'а в ч'ім при'ходил'ос' (ГЧ, с. 451); ой / у нас ка'ут' **так само йак** і ти'пир / так са'мо й то'д'і було / йа ни зна'йу (ГЧ, с. 365) Частини складеного сполучника **так само йак** і можуть вживати в різній послідовності та в різних частинах речення: **так йак** і ти'пер / **так** і то'д'і с'а'тит' ходил'и **так са'мо** (ГЧ, с. 360).*

Порівняльні сполучники зі значенням констатації якісної чи кількісної переваги *н'іж, ан'іж, чим, ч'ім, йак* спостережено спорадично (по 1–2 випадки на збірник текстів): *ти'пер ба'гато л'екше жи'вуть' / н'іж то'д'і ми жи'л'и (ГПК, с. 196); ви'года в'тому / шо пла'тили пенс'ійі трудо'вого ро'ку б'іл'ш'і / ан'іж в кол'госпн'і ча'си (ГЧ, с. 214); був кол'госп у нас / ми л'уч:е жи'л'и / **чим** у Ди'нис'івц'і (ГЗП, с. 162); сто'ги / а'бо в к'руглий / а'бо в квад'ратний / ну в к'руглий б'ілиши в'ходи вс'і'да / менши зан'іма'є те'ри'тор'ійі / ч'ім квад'ратний / с'т'іжок (ГЗП, с. 293); во'но ба'гато л'уч:е у цих мед / **чим** у би'тонах / з з'руш'і / ка'жут' ми'д'анка (ГПК, с. 165); і це та'кий борщ ва'рили / і в'ін був укус'н'іший / **чим** ти'пер із цим та'матом (ГПК, с. 360); с'і'час ше л'учи **чим** то'д'і (ГЧ, с. 360); ну вс'оравно л'егше бу'ло / **йак** о'це за'раз (ГЧ, с. 122); а тут н'іх'то раниши ни в'стане / **йак** мо'йа Ду'с'а (ГЧ, с. 158).*

Також порівняльні сполучники *йак, наче, н'іби, чим* приєднують порівняльні звороти: ***йак** д'іжка т'іки ши'рок'і та'к'і (ГЗП, с. 247); ну хата б'іл'ша ж ка'н'ешно / **чим** о'це'го (ГЧ, с. 490); моч'им це плос'к'ін:е з'начит' полот'но л'уч:е / **чим** мат'ірка / мат'ірка тим'н'іша / а пл'оск'ін' це ж б'іл'іша / л'овка (ГЗП, с. 102). Специфіку народного мовлення становить можливість використання одночасно двох порівняльних сполучників, що фіксуємо зрідка: *а то'д'і шче з'руба пириго'рожува'ла / в'ід':іл'ала о'ц'у до'вгу к'імнату / н'іби **йак** с'пал'н'а (ГЧ, с. 425).**

У збірниках діалектних текстів часто трапляються СПР зі співвідносним прислівником *так* чи займенником *такий* у головній частині та сполучником *шо* в підрядній способу дії: *а ше ц'ерква бу'ла // ну во'на з'робл'ина ж так **шо** ни'ма гвозд'к'ів / дири'віана во'на (ГЧ, с. 74); то'д'і ни гу'л'али так **шо** ку'ток с'ходиц'а / н'е / са'м'і сво'їі (ГЧ, с. 89); і так у'пал'а ц'а з'ілка / **шо** ни мо'жна до по'рога до'йти / на с'тежку (ГЧ, с. 137); п'равда ж бу'ває так / **шо** л'у'дина наче й ха'роша / ну шос' **йак** ут'не / о'то д'ивииш'а і ни пон'і'майиш (ГЧ, с. 264); і ми б'ідно жи'л'и / ни так **шо** це ми жи'л'и д'ужи рос'кошно / ни жи'л'и рос'кошно (ГЧ, с. 353); піш'ли / нало'вили ку'рей / у ко'го с'к'іл'ки по'пало / ни так **шо** у ко'дорого во'на с'хоче й'їй принис'ти йа'кус' ни в'ірну / а ко'тору по'пало найк'раишу вло'вив / скру'тив го'лову і в то м'ішок (ГЧ, с. 445); ну **йак**ос' так за'ведино бу'ло / **шо** до'вого / си'д'ат' / ни управ'л'айуц'а (ГЧ, с. 143); ну а ск'лалос'а так жи'т'а / **шо** піш'ла за'м'іж за Во'лод'ку (ГЧ, с. 144); а в'іранд'і ота'ка ши'бочка у'гол'чик / випал'о / так во'но за'бито **так** / **шо** ви / **йак** ни зна'йите / ви б'йдо'го ни по'бачил'и (ГЧ, с. 157). Фіксуємо кілька випадків вираження ССВ способу дії за допомогою сполучника *шоб*: *н'ікол'и ни піш'ли і раз / **шоб** во'ни ни с'н'ідал'и (ГЧ, с. 158); і й'їсти хочиц'а / **шоб** добрен'ке ку'тит' (ГЧ, с. 170), причому в головній частині може бути співвідносне слово *так*: *а'би так у'мерти / **шоб** ни низд'ужат' (ГПК, с. 43); мо'їі бат'ко і мати / ро'зумн'і л'уди / во'ни ни жи'л'и так / **шоб** то'го судил'и / **шоб** там с'порил'ис' / мат'ухалис' (ГЧ, с. 163); то'д'і рос'кач у'йиш' кач'ал'ками так / **шоб** р'івнен'ко бу'ло (ГЗП, с. 87).***

ССВ міри і ступеня виражають сполучники *шо, аж, шо аж*: *йа й'їй до'пик'ла до тих пи'ч'інок / **шо** в'же ж ба'бус'а об'і'зат'іл'но с'каже Васи'лев'і / шоб в'ін пири'в'іри'в ми'не (ГЧ, с. 140); а в'хат'і холодно / **шо** й во'да за'мерзне (ГЧ, с. 190); ве'рс'тат' / був о'це сто'їт' і до'с'і / у'же до'стойавс'а / **шо** не'годний став (ГЧ, с. 230); а ру'ки **йак** по'мерзнут' / ш'пари **йак** зайдут' / **аж** п'л'аче'ш бу'ло (ГПК, с. 70); ри'гоче'м / **аж** п'лаче'мо шо / шо в'ін робит' (ГПК, с. 108); йа в све'к'рухи ве'ч'ер'ат' ни буду' / бо йа о'суд'жина буду' // й'їсти хочу / **аж** серден'ко в'іане / х'л'іба одлом'л'у с'коса з'л'ане (ГЗП, с. 49); во'но ки'пит' / **аж** п'іна вис'каку'є зв'ідти'л'а (ГПК, с. 202); за'втра будем робит' / Бойком **аж** тр'іш'чатиме (ГПК, с. 257); бубон і гар'мон'а / **йак** ур'ежут' / так т'і д'ружски / **аж** кур ли'тит' / тан'ц'у'йут' (ГЧ, с. 378); по'напи'валис'а / по'най'далис'а / і'дут' сп'і'вайут' / **аж** кур ли'тит'*

(ГЧ, с. 383); *жл'укто / воду / і то'д'і /кидають' ту'ди жил'і'з'аку ц'у / і во'но кл'ико'тит' / аж н'ідс'какуйе"* (ГПК, с. 263); *н'іл та'кий здо'ровий / а то'д'і од'пол'у ота'ко л'ава / до'вга / до'вга / аж до у'зла / до по'кут'а* (ГЧ, с. 183); *ви'лик і та'к і каза'ни ва'рили / а до'бра ка'ша бу'ла / аж ст'рашно* (ГЧ, с. 208); *д'це'ход'ат' / хоч і д'вац':ат' к'іломитр'ів во'ни йдуть' / ото у н'іску витан'ц'ову'ють' аж сп'ідниці' на голо'ву н'ідл'і'тайуть'* (ГЧ, с. 221); *йак нач'не / то ни трин'дикайе / а сп'і'ва / вийшли й над'в'ір шо аж ку'ток розл'а'гайиц':а / бо о'там гу'л'анка* (ГЧ, с. 274); *у'хат'і по'мажим / дол'и позаст'іл'айим тра'вичкоюу / ук'в'і'чайе"м зеле'ну'хату / шо аж чорно в'хат'і ж та'ке ж* (ГЧ, с. 476). Один раз фіксуємо конструкцію з неповною підрядною частиною, зміст якої зрозумілий із контексту: *закли'кайу в са'рай чи ку'ди і но'жниц'ами стри'жу їх / аж ну / а во'ни мов'чат'* (ГПК, с. 237).

У головній частині до кон'юнктивів *шо, шо аж, щоб* можуть бути співвідносні слова *так, такий*: *видратували ми'не так / шо йак'би пой'мав хот'би одно'го / убив би* (ГЧ, с. 138); *а во'на зна на'ш'от у'се те / укра'їнс'ку мову / і так набло'тикала'с'а / шо з не'ї й см'і'ялис' / см'і'яв'с'а вес' Харк'ів* (ГЧ, с. 195); *аж клуб гри'мит' так тан'ц'уйим бос'а'ком* (ГПК, с. 327); *а во'но з'і'ма / холодно // та так за'мерзла / шо аж н'йати пооб'лазили чут'ни до к'і'сток* (ГЧ, с. 312); *і ми вс'і / і так розгой'дали'с'а шо аж до ст'р'іхи н'ідл'і'тали* (ГЧ, с. 137); *та та'кий гарний хл'іб житн'ий / аж та'ко н'ідн'імец'а* (ГПК, с. 322); *т'іки йа'т'би ж ни та'ке доро'ге / а то ж во'но та'ке доро'ге / шо ни до'купис'а* (ГЧ, с. 205); *у т'і пал'ички вкл'а'дають' по'пар'і'ниток / і вже там так ти'чати'лно / щоб'нитка н'і'куди ни по'пал'а / бо про'па'де все* (ГЧ, с. 160).

Висновки й перспективи. Дослідження сполучників підрядності у зв'язному тексті забезпечило цілісне вивчення системи цих одиниць у середньонаддніпряньському ареалі. Представлено докладну характеристику її складу, його варіативності й полісемії щодо вираження різних типів семантико-синтаксичних відношень у ССК в різних групах середньонаддніпряньських говірок, виокремлено типове для всіх і специфічне для окремих груп. У репертуарі сполучників підрядності в досліджуваних говірках засвідчено одиниці давнього походження, що загалом відображають літературно нормативний склад цих кон'юнктивів, однак він є менш повним і більш різноманітним унаслідок словотвірної та фонетичної варіативності засвідчених одиниць. Серед особливостей функціонування підрядних сполучників у середньонаддніпряньських говірках засвідчено повторення їх для «нанизування» частин речення, щоб підсилити висловлену думку, нефіксованість місця вживання одиничного кон'юктива в підрядній частині та компонентів парного сполучника чи використання його частин поряд, імпліцитність підрядної частини за рахунок зосередження її змісту на сполучнику; поліфункційність сполучників у вираженні різних семантико-синтаксичних відношень; ширший репертуар кон'юнктивів для реалізації часових, умовних, допустових відношень, одночасне використання двох підрядних кон'юнктивів і редукцію чи заступлення компонентів парних сполучників. Отримані результати спонукають до поглибленого вивчення поліфункційності підрядних сполучників.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
2. Вінтоняк О. В. Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична системи говірки села Баня-Березів Косівського району : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський національний імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. 19 с.
3. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів : ЛА «Піраміда», 2023. 552 с.
4. Городенська К. Сполучники української літературної мови. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 204 с.
5. Городенська К. Г. Службові слова-морфеми. *Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія* / І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 594–658.
6. Делюсто М. С. Грамматика говірки у світлі тексту : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
7. Ковальчук М. П. Функціональна структура сполучників у синтаксисі говірки села Глинка Надвірнянського району. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 40. Т. 1. С. 47–48.

8. Колесніков А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка : монографія / відп. ред. П. Ю. Грищенко. Ізмаїл : СМІЛ, 2015. 676 с.
9. Мартинова, Г. І. Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : монографія. Черкаси : Тясмин, 2003. С. 292–303.
10. Матвіяс І. Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 38–46.
11. Сьоміна О. І. Динаміка складного сполучникового речення в східноподільських говірках. *Волинсько-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Вип. 26. 2015. С. 61–67.
12. Сьоміна О. І. Синтаксичні особливості східноподільських говірок : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.01 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2020. 315 с.
13. Шитик Л. В. Критерії розрізнення сполучників і сполучних слів. *Україністика в Угорщині та поза її межами* : Матеріали Міжнародної конференції (12–13 жовтня 2023 р.). Ніредьгаза – Ужгород, 2024. С. 159–176.
14. Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : монографія. Черкаси : Вид-ець Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.

Список використаних джерел

- АУМ, 1 Атлас української мови. В 3-х т. Т. 1. Полісся, Середня Надніпрянщина і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 1984.
- ГЗП – Говірки Західної Полтавщини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012.
- ГПК – Говірки Південної Київщини : збірник діалектних текстів / упоряд.: Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. Черкаси, 2008.
- ГЧ – Говірки Черкащини : збірник діалектних текстів / упоряд.: Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси, 2013.

References

1. Bevzenko, S. P. (1980). *Ukrainska dialektolohiia [Dialectology of the Ukrainian language]*. Kyiv : Vyshcha shkola, 246 (in Ukr.).
2. Vintoniak, O. V. (2011). *Fonolohichna, morfolohichna i leksyko-semantychna systemy hovirky sela Bania-Bereziv Kosivskoho raionu [Phonological, morphological and lexical semantic system in dialects of the village Bania-Bereziv Kosivsky district]*. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Ivano-Frankivsk, 19 (in Ukr.).
3. Hlibchuk, N., & Kostiv, O. (2023). *Ukrainska dialektolohiia [Dialectology of the Ukrainian language]*. Lviv : LA “Piramida”, 552 (in Ukr.).
4. Horodenska, K. (2010). *Spoluchnyky ukrainskoi literaturnoi movy [Conjunctions of the literary Ukrainian language]*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 204 (in Ukr.).
5. Horodenska, K. H. (2017). *Sluzhbovi slova-morfemy [Subsidiary words-morphemes]*. In: Vykhoanets, I. R., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. & Horodenska, K. H. (Ed.). *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 594–658 (in Ukr.).
6. Deliusto, M. S. (2010). *Hramatyka hovirky u svitli tekstu [Grammar of a dialect in a text perspective]*. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 20 (in Ukr.).
7. Kovalchuk, M. P. (2019). *Funktsionalna struktura spoluchnykiv u syntaksysi hovirky sela Hlynky Nadvirnianskoho raionu [Functional structure of conjunctions in the syntax of the dialect of the village Hlynky Nadvirniansky district]*. In: *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya Filolohiia [Scientific writings of the International Humanitarian University. Philology series]*, 40, 1, 46–48 (in Ukr.).
8. Kolesnikov, A. O. (2015). *Morfolohiia ukrainskykh pivdenobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika [Morphology of Ukrainian South Besarabia dialects: genesis and dynamics]*. Izmail : SMYL, 676 (in Ukr.).
9. Martynova, G. I. (2003). *Seredn'onadniprians'kyj dialekt. Fonologiya i fonetyka: monografiya*. Cherkasy. 292–303 (in Ukr.).
10. Matviias, I. H. (2007). *Dialektna osnova syntaksysu v ukrainskii literaturnii movi [Dialect basis of syntax in the Ukrainian literary language]*. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 1, 38–46 (in Ukr.).
11. Somina, O. I. (2015). *Dynamika skladnoho spoluchnykovoho rechennia v skhidnopodilskykh hovirkakh [Dynamics of the compound prepositional sentence in the Eastern Podillya patois]*. In: *Volyn-Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem [Volyn-Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem historical philological studies in the regional problems]*, 26, 61–67 (in Ukr.).
12. Somina, O. I. (2020). *Syntaksychni osoblyvosti skhidnopodilskykh hovirok [Syntactic peculiarities of the Eastern Podillya patois]: PhD dissertation (Ukrainian language)*. Cherkasy, 315 (in Ukr.).
13. Shytyk, L. V. (2024). *Kryterii rozrizznennia spoluchnykiv i spoluchnykh sliv [Criteria for distinguishing conjunctions and conjunction words]*. In: *Ukrainistyka v Uhors'hchyni ta poza yii mezhamy [Ukrainian studies in Hungary and beyond its boundaries]: Materialy Midnarodnoi konferentsii (12–13 zhovtnia 2023 r.)*. Niredhaza – Uzhhorod, 159–176 (in Ukr.).
14. Shytyk, L. V. (2014). *Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odynyts v ukrainskii literaturnii movi [Synchronic transitivity of syntactical units in the Ukrainian literary language]: monografiia*. Cherkasy: Vyd-ets Chabanenko Yu. A., 474 (in Ukr.).

CONJUNCTIONS OF SUBORDINATION IN THE MIDUPPERDNIEPER PATOIS

**Hanna Martynova, Doctor of Philological Sciences, Professor of the
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Scopus Author ID: 59514943600

**Tetyana Shcherbyna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: Tanya_Bevz@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

Abstract. Introduction. *The article regards the system of the subordination conjunctions found in the dialect texts in the MidUpperDnieper patois as well as the represented conjunctions diversity and its distinguished role in the spatial projection, considering its functioning in folk speech.*

The methods. *The number of methods are employed: descriptive, modeling, contextual analysis, areal research, numeric calculations that pursued a complete system analysis of subordination conjunctions in the MidUpperDnieper patois.*

The purpose. *The purpose of the investigation is to analyze the system of the subordination conjunctions in dialectal texts in the MidUpperDnieper patois, to specify their diversity and geographical features within the samples under consideration, to present their specific functioning in speaking, as well as their literary and regional components.*

Results. *The analysis of subordination conjunctions in a text of speech enabled complete investigation of them as a system of units in the Mid Upper Dnieper areal. The constituents of the system, their diversity and polysemy in expressing various types of relations in compound syntactical constructions in different groups of the patois are characterized in detail and features typical for all and specific for separate groups are singled out. In the diversity of subordination conjunctions in the analyzed patois the ancient lexical units could be stated featuring the literary discreet composition of these conjunctions though it appears to be less accomplished and more diversified that results from word building and phonetic diversity of the units under discussion.*

Originality. *Text focus approach to analyzing subordination conjunctions enabled investigating their diversity in detail, its variability and polysemy towards expressing various types of semantic and syntactical relations in compound sentences with clauses as to different groups in the Mid Upper Dnieper patois, as well as distinguishing their typical and specific ways.*

Conclusion. *The diversity of subordination conjunctions in the samples involves the ancient lexical units that generally reveal the conjunctions presented as a literary standard norm though these are fewer and more diversified due to word formative and phonetic variability that accounts for dialectally differentiated patois in the discussed samples in the opposition northern: central and western: central. Specific functioning of subordinate conjunctions in the Mid Upper Dnieper patois lies in their repetition for “adding” certain parts of sentence, with inclination to enforce the sense of utterance. It as well is revealed in the unfixed position of a single conjunction in the sentence clause and that of the complex conjunction components, either used in the same way. It also can be found in the implicit meaning of the clause that emerges due to focusing its meaning on the conjunction, or in multiple conjunction functions for expressing various semantic syntactical relations as well as in a broader conjunction diversity for revealing relations of time, condition and concession. Therefore, here adds a simultaneous usage of two subordination conjunctions and a reduction or a substitution of the components in complex conjunctions.*

Key words: *MidUpperDnieper dialects, dialectal text, conjunctive, word morpheme, subordination conjunctions, conjunction diversity, variation diversity, reduction, semantic syntactical relations.*

Надійшла до редакції: 10.01.2026

Прийнято до друку: 18.02.2026